

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

JAZYK CHOATELŮ A MILOVNÍKŮ KONÍ

Vedoucí práce: Mgr. Markéta Maturová, Ph.D.

Autorka práce: Jana Tomanová

Studijní obor: Bohemistika

Ročník: 3.

2015

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 29. dubna 2015

.....
Jana Tomanová

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí bakalářské práce paní Mgr. Markétě Maturové, Ph.D. za cenné rady a trpělivost. Rovněž bych chtěla poděkovat za ochotu a lidský přístup během celé doby naší spolupráce.

ANOTACE

Jazyk chovatelů a milovníků koní

Tématem bakalářské práce je jazyková analýza mluvy chovatelů a milovníků koní. Teoretická část se věnuje představení této zájmové/profesní činnosti, následně je proveden rozbor specifických výrazů v „koňské mluvě“. Cílem práce je představit tento typ komunikace z lingvistického hlediska a zároveň přispět dílčí sondou ke studiu nespisovné češtiny.

Klíčová slova: jazyk, komunikace, nespisovná čeština, profesní mluva, slang.

ANNOTATION

The Language of Horse Breeders and Lovers

The topic of this bachelor's work is the analysis of the language of horse breeders and horse lovers. The theoretical part concentrates on the presentation of hobby and professional activity; thereafter there is made analysis of specific expressions in „horse language“. The goal of the work is to examine this type of communication from a linguistic point of view and to enrich a practical study of non-standard Czech language.

Key words: language, communication, non-standard Czech language, professional language, slang.

OBSAH

Úvod	8
Metodologie a pracovní hypotézy	10
1. Teoretická část	12
1.1. Jazyk a řeč.....	12
1.2. Vrstvy ve slovní zásobě	12
1.2.1. Slovní zásoba vymezená teritoriálně	13
1.2.2. Slovní zásoba vymezená sociálně.....	13
1.2.3. Slovní zásoba vymezená časovou platností	13
1.2.4. Slovní zásoba vymezená příznakem expresivnosti.....	13
1.2.5. Slovní zásoba vymezená funkčně-stylovou příslušností	14
1.3. Spisovná čeština.....	14
1.4. Nespisovná čeština.....	15
1.4.1. Sociolekt	15
1.4.1.1. Zkoumání sociolektů v českém prostředí	15
1.4.2. Argot	16
1.4.3. Profesní mluva	17
1.4.4. Slang	17
1.4.4.1. Základní aspekty slangu.....	19
1.4.4.1.1. Příznačné aspekty jazykové.....	19
1.4.4.1.2. Příznačné aspekty mimojazykové.....	20
1.4.4.2. Způsoby tvoření slangových názvů	21
1.4.4.2.1. Transformační tvoření slangů	21
1.4.4.2.2. Transpoziční tvoření slangů.....	21
2. O koních.....	23
2.1. Původ	23
2.2. Zdomácnění koně.....	23
2.3. Využití koně.....	23
2.4. Parkurové skákání.....	24
2.5. Drezura.....	24
2.6. Vozatajství	25
2.7. Všestranná způsobilost	25
2.8. Honební jízda	25
2.9. Dostihy.....	25
2.10. Pólo	26
2.11. Westernové jízdy	26
2.12. Rodeo	26
3. Praktická část.....	28
3.1. Sběr výrazů v praxi	28
3.1.1. Práce v terénu.....	28
3.1.2. Excerptce.....	28
3.1.3. Dotazník.....	28
3.1.4. Audiozáznam	29

3.2. Slovo tvorná analýza.....	30
3.2.1. Substantiva.....	30
3.2.1.1. Substantiva tvořená odvozováním.....	31
3.2.1.1.1. Substantiva ze substantiv.....	31
3.2.1.1.2. Substantiva z adjektiv.....	33
3.2.1.1.3. Substantiva ze sloves.....	35
3.2.1.1.4. Substantiva z předložkových pádů.....	37
3.2.1.2. Substantiva tvořená skládáním.....	37
3.2.2. Adjektiva.....	38
3.2.3. Verba.....	38
3.3. Lexikální analýza.....	40
3.3.1. Univerbizace.....	40
3.3.2. Výrazy přejaté z cizích jazyků.....	42
3.3.3. Terminologické výrazy (jednoslovné).....	45
3.3.4. Výrazy slovesné.....	48
3.3.5. Výrazy neslovesné.....	49
3.3.6. Synonymní výrazy.....	49
3.3.7. Výrazy předponově-příponové.....	50
3.3.8. Zkratky a zkratková slova.....	51
3.3.9. Shodné výrazy užívané v jiném slangu.....	51
Závěr.....	53
Seznam použité literatury.....	56
Seznam příloh.....	59

Úvod

Při vytváření této bakalářské práce se ocitneme v prostředí mezi lidmi, kteří mají oblibu v jezdecké zájmové činnosti. S jazykem chovatelů a milovníků koní se setkáváme často, jelikož jsou koně a sport s nimi spojené naším koníčkem. V takovém prostředí jsme nuceni používat specifickou mluvu. Po několikaleté praxi a každodenním využívání specifických výrazů můžeme konstatovat, že daný sociolekt nepokládáme za nutnost, nýbrž za běžnou komunikaci mezi chovateli a milovníky koní.

Bakalářskou práci jsme rozdělili na teoretickou a praktickou část. V teoretické části se věnujeme charakteristice jazyka spisovného, a zejména pak jazyka nespisovného. Dále jsme se zajímali o vývoj slangu obecně a o kategorie s ním spojené. Představili jsme i jednotlivé kategorie zájmové a profesní činnosti v oboru chov koní a jezdeckví. V praktické části jsme z hlediska slovtvorného a lexikálního analyzovali výrazy, jež jsme sesbírali.

Předpokládáme, že se nejčastěji setkáme s výrazy, jež zařadíme do kategorie slangu, přesněji slangu jedné zájmové skupiny nebo do skupiny profesní mluvy. Dále budeme sledovat zastoupení hovorové češtiny, která je propojena se slovní zásobou oboru jezdeckví. Některé výrazy se pohybují na hranici spisovnosti a nespisovnosti. V souboru lexikálních jednotek nebudou chybět ani odborné termíny, bez kterých nefunguje žádné sportovní odvětví.

Při vykonávání brigády v hotelovém a jezdeckém areálu Dvůr Krůtěnice jsme měli možnost pozorovat, jak se postupně z laika stává uživatel „koňského“ slangu a profesních výrazů. Každý většinou přichází se znalostí odborné terminologie, ale brzy zjišťuje, že pro úspornost a rychlé dorozumívání je potřeba znát příslušnou profesní mluvu či slang.

Při pohledu do minulosti se k tématu slang a argot uskutečnilo i několik konferencí. Výsledkem jsou sepsané sborníky, ve kterých můžeme na toto téma nalézt mnoho článků. Jmenujme *Sborník přednášek z III. konference o slangu a argotu v Plzni 24. - 27. ledna 1984* (Plzeň, 1987).¹ Dále můžeme jmenovat některé články v časopise *Naše řeč*, jež se sociálním nářečím rovněž zabývají. Uveďme několik lingvistů, kteří svými články do časopisu přispěli: F. Kopečný – *K původu termínů slang, argot,*

¹ Další shromáždění byla konána např. v letech 1995 či 1998, kdy vyšel *Sborník přednášek z V. konference o slangu a argotu v Plzni 7. - 9. února 1995* (Plzeň, 1995) a *Sborník přednášek z VI. konference o slangu a argotu v Plzni 15. - 16. září 1998* (Plzeň, 1998).

hantýrka a žargón (1981, č. 2); J. Hubáček – *K dnešnímu stavu studentského slangu* (1965, č. 2); J. Nekvapil – *K dnešnímu stavu vojenského slangu* (1979, č. 3); M. Churavý – *Z hereckého slangu* (1990, č. 3) aj.

Je překvapivé, že se lingvisté věnují i oboru jezdeckví. To potvrzuje článek v časopise *Naše řeč* od E. Schneiderové – *Slangové výrazy v jezdeckví a v dostihovém sportu* (1989, č. 2) nebo dílo J. Hubáčka – *Výběrový slovník českých slangů* (2003). V současné době pokládáme jezdeckví za velmi rozšířený sport a tamní slovní zásoba je velice živá a neustále proměnlivá.

Je zřejmé, že všechny oblasti nespisovného jazyka se teprve prozkoumávají, protože jazyk se neustále vyvíjí a vznikají tak i nové zájmové a profesní oblasti se svébytnou mluvou. V oboru jezdeckví se zatím nejvíce zkoumá slang zaměřený na dostihový sport. To je pouze jedna odnož tohoto sportu. Jezdeckví dále dělíme na kategorii parkurového sportu, drezurního sportu, voltiže, vytrvalosti, na kategorii všestranné způsobilosti či na závody spřežení a v neposlední řadě na zájmovou činnost.

Metodologie a pracovní hypotézy

Naším cílem je sesbírat co nejvíce výrazů, které se týkají jezdecké a zájmové činnosti okolo koní. Uvedeme charakteristiku nejčastěji a nejběžněji užívaných výrazů z jezdeckého sportu a také z oblasti ošetřování koní. Převažuje sběr slov získaných od zájmových skupin děvčat a žen, které se jezdeckví věnují rekreačně. Předpokládáme, že výrazy, jež budeme v praktické části bakalářské práce analyzovat, se budou pohybovat na pomezí slangu zájmové skupiny a profesní mluvy. Materiál jsme získali vlastním sběrem v terénu a formou dotazníků, jež byly předloženy absolventům *České zemědělské akademie v Humpolci* z oboru *Chov koní a jezdeckví*. Ti se koním věnují od svého raného mládí a většina z nich koně vlastní. Dále čerpáme z osobních zkušeností, jelikož nás tento „koníček“ provází již čtrnáct let. Každý sebraný výraz je charakterizován a vysvětlen.

Při sběru byla použita rovněž metoda excerpce. Excerpovány byly publikace: *Kapesní slovník (česko-koňský; koňsko-český)* (2013); naučný časopis *Jezdeckví* (2013) s přílohou *Můj koníček; Příručka jízdy na koni* (2004); *Velká kniha o koních* (1991) a internetový *Koňský slovník*. Do časopisu *Jezdeckví* a jeho přílohy *Můj koníček* jsme nahlíželi od čísla 01/2013 do čísla 12/2013.

Sběr v terénu jsme prováděli v hotelovém a jezdeckém areálu Dvůr Krůtěnice a na ranči Fantazie. Obě tyto farmy se nacházejí v lokalitě Plzeňského kraje, okres Klatovy. Uživatelkami slangových a profesních výrazů zde byly převážně dívky a ženy. Počet uživatelů se blížil ke třiceti. Zmíněný způsob sběru lexikálních jednotek je pro tento výzkum nejpřínosnější. Odposlech byl vykonáván tajně, aby rozhovory mezi mluvčími byly spontánní. U jednotlivých výrazů tak nechyběla ani expresivita. V době shromažďování jsme navštívili i jezdecké akce, kde jsme mohli specifické výrazy odposlechnout a následně zaznamenat. Jednalo se zejména o parkurové závody v Klatovech a o výstavu koní v Krůtěnicích.

Ve sběru předpokládáme několik pojmenování, která budou shodná s výrazy z jiných druhů sportu. Také se setkáme s výrazy, jež jsou přejaty z cizích jazyků. Velkou část přejatého slovního spojení můžeme očekávat z německého jazyka, řidčeji i z jazyka anglického. Budeme pozorovat i zastoupení expresivity.

Ze slovních druhů budou zřejmě nejvíce zastoupena substantiva, která pojmenovávají osoby, koně, předměty ve stáji, výstroj koně, vybavení a pomůcky pro

jezdce aj. Nesmíme rovněž opomenout zastoupení sloves, jež budou označovat činnosti a stavy nejen koní, nýbrž i zaměstnanců ve stáji a jezdců.

1. Teoretická část

1.1. Jazyk a řeč

Jazyk slouží k jazykovému dorozumívání mezi příslušníky dané země. Jazyk je označován jako nejužívanější prostředek dorozumívání mezi lidmi. Při dorozumívání je nejpodstatnější komunikace, jež předpokládá určité komunikanty (na myslí máme mluvčího a recipienta), komunikační kanál (v přímém kontaktu nebo zprostředkovaně – např. *telefonem*) a dorozumivací kód (jazyk, pro nás tzn. jazyk český). Jazyk můžeme označit za soubor pravidel, který se realizuje tak, aby vzniklo smysluplné vyjádření. Řeč charakterizujeme jako jazykovou činnost a schopnost určitého jedince. Znalost a ovládnutí jazyka se realizuje řečí. (Čechová et al., 2011, s. 15)

Vědecky zkoumá jazyk tzv. jazykověda (lingvistika), jež vymezila tři základní kategorie pojmu jazyk:

- *jazyk jako langue* – systém znaků a pravidel, který ovládá jedinec pro jazykovou komunikaci;
- *jazyk jako parole* – vytváření jazykových komunikátů (slova, promluvy). Pomocí parol vyjadřujeme svůj názor k okolí;
- *jazyk jako langage* – schopnost zvládnout systém znaků a pravidel v určitých promluvách (*langue + parole*). (Hubáček et al., 1998, s. 13)

Jazyk můžeme označit jako soubor „smluvených znamení“, která vytváří určitou soustavu konvenčních znaků. Propojuje příslušníky společenství, a tím vytváří společenství národní. Mateřský jazyk provází občany na každém jejich kroku a setkávají se s ním při každodenní komunikaci s ostatními. Vytváří si k němu tak nejen vztah rozumový, ale i citový. (Hausenblass et al., 1974, s. 12-14) Jak tvrdí J. Suk: „*Jazyk je zábava, legrace, hra, život, tvorba.*“ (1999, s. 77)

1.2. Vrstvy ve slovní zásobě

Celonárodní slovní zásobu, která je spjata s určitým národním společenstvím, můžeme rozdělit na lexikon spisovného jazyka a na lexikon nespisovných jazykových útvarů nebo poloutvarů, tzn. teritoriálních a sociálních dialektů. V každodenní situaci se setkáváme se slovy neutrálními. Dále můžeme vyčlenit soubor slov, pro který je typický specifický příznak. (kol., 2012, s. 93)

1.2.1. Slovní zásoba vymezená teritoriálně

Jedná se o slovní zásobu, jež je vymezena místně. Mluvíme o tzv. *dialektismech* = nářečí, popřípadě o tzv. *regionalismech*. Do zvláštní skupiny řadíme slova obecné češtiny, která se dříve klasifikovala jako útvar interdialektický. V dnešní době chápeme obecnou češtinu za všeobecně užívaný prostředek v běžné mluvě. Některé prvky obecné češtiny proniknou občas i do češtiny spisovné (zejména do její mluvené podoby, např. *holka, bál* aj.). (kol., 2012, s. 93-94)

1.2.2. Slovní zásoba vymezená sociálně

Do sociálního prostředí řadíme slovní zásobu argotů, profesních mluv a slangů. Této problematice se budeme podrobněji věnovat v kapitole „Nespisovný jazyk“.

1.2.3. Slovní zásoba vymezená časovou platností

V této kategorii se vymezují dvě příznakové vrstvy, a to slova zastarávající a slova nová. Slova zastaralá dělíme na tzv. *archaismy* (= pojmenování, jež ustupuje pojmenování novějšímu) a na *historismy* (jde o pojmenování takových věcí a skutečností, které již zanikly). Slova nová, tzv. *neologismy*, se pokouší dostat do podvědomí uživatelů a snaží se ustálit v lexikálním systému. (kol., 2012, s. 94-95)

1.2.4. Slovní zásoba vymezená příznakem expresivnosti

Expresivní slovo se od neutrálního slova liší zejména citovým a hodnotícím vztahem mluvčího ke sdělované výpovědi. U určitých výrazů můžeme pozorovat expresivní příznak. (Karlík et al., 2002, s. 131)

Do kladně zabarvené skupiny slov řadíme:

- familiární slova – slova používaná v důvěrném styku s jinou osobou (*miláček, srdíčko*)
- zdrobnělá jména, tzv. *deminutiva* (*psík, včelka*)
- hypokoristika – obměny vlastních nebo příbuzenských jmen (*Pepek, synátor*)
- dětská slova – slova používaná v konverzaci s dětmi (*hačat, papu*)
- eufemismy – slova nahrazující nepříjemné skutečnosti (*zapáchat* × *smrdět*)

Do záporně zabarvené skupiny slov řadíme:

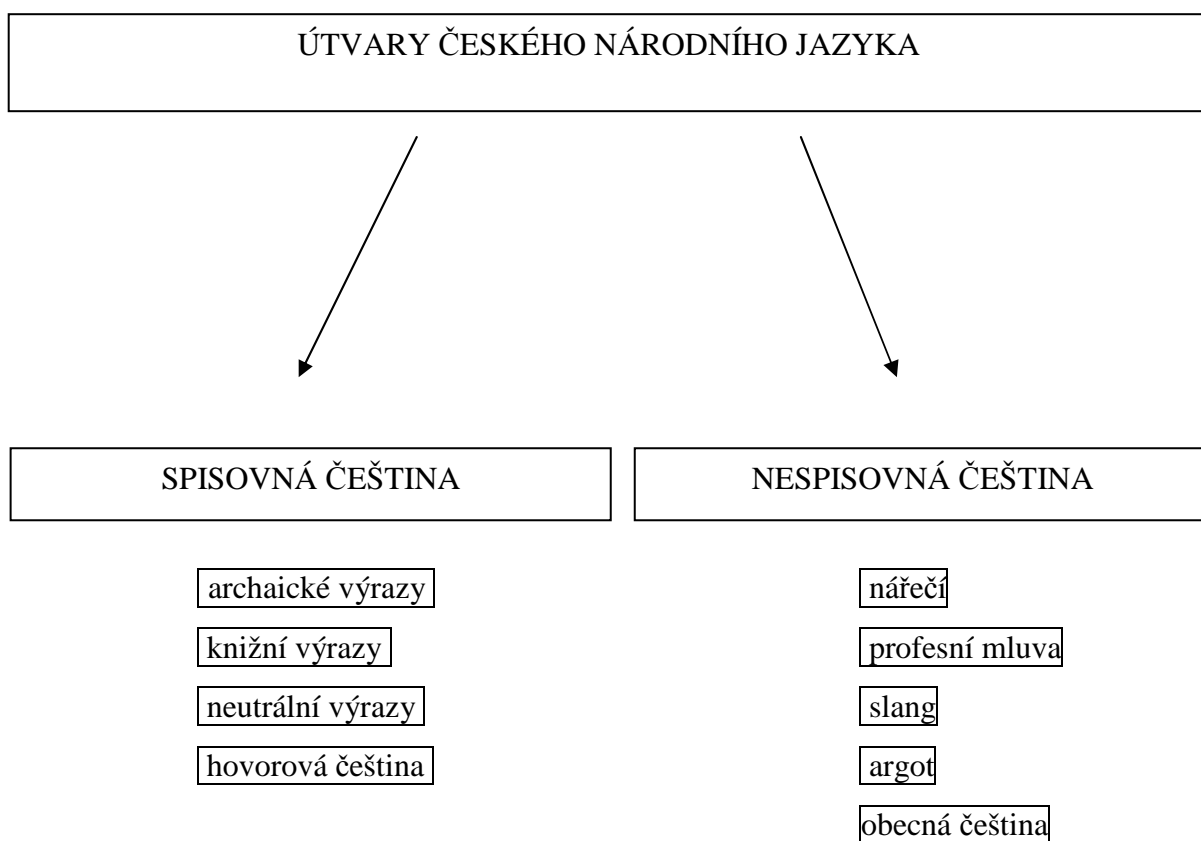
- hanlivá slova, tzv. *pejorativa* (*šmelinář, špicl*)
- zveličelá slova, tzv. *augmentativa* (*psisko, babizna*)

- zhrubělá slova (*tlama, žrát*)
 - vulgární slova (*hajzl, prase*)
 - dysfemismy – slova zveličující nepříjemné skutečnosti (*chcípnout × zemřít*)
- (kol., 2012, s. 95-96).

1.2.5. Slovní zásoba vymezená funkčně-stylovou příslušností

Některá slova mohou mít příznak odborného stylu (odborná terminologie), publicistického stylu, administrativního stylu, uměleckého stylu apod. (kol., 2012, s. 96)

1.3. Spisovná čeština

Spisovná čeština plní funkci reprezentativní. Ve psané i mluvené podobě je užívána při oficiální komunikaci, ve školách, na úřadech a v odborné literatuře. Pro rodilé mluvčí je tento jazyk srozumitelný a výrazově nejpřesnější. Kodifikaci spisovné

češtiny nalezneme v Pravidlech českého pravopisu či ve slovnících spisovné češtiny.² Dílčí složkou této kategorie je hovorová čeština, jež se užívá v polooficiálních nebo neoficiálních mluvených projevech a jedná se o mluvenou podobu spisovné češtiny. (Hugo et al., 2009, s. 10)

„Spisovná čeština se jeví jako celonárodně závazný, funkčně nejvyšší a prestižní útvar národního jazyka, má nejpropracovanější a nejbohatší výrazové prostředky, je jí věnována stále odborná pozornost, zejména ve smyslu stálého sledování jazykové normy a následné úpravy kodifikace.“ (Hubáček et al., 1998, s. 22)

1.4. Nespisovná čeština

S nespisovnými výrazy se setkáváme nejčastěji v mluvené podobě, někdy proniknou ale i do děl literárních. Do této skupiny patří *nářečí (dialekty)*, *obecná čeština*, *vulgární slovní zásoba* a *sociolekt*. Ten se dále rozděluje na *argot*, *profesní mluvu* a *slang*. (Hugo et al., 2009, s. 10) Právě oblast sociolektů je pro předkládanou bakalářskou práci podstatná. Soubor nespisovných hesel můžeme najít ve *Slovníku nespisovné češtiny* (2009) od J. Huga.

1.4.1. Sociolekt

K sociolektům se řadí *argot*, *profesní mluva* a *slang*. Od spisovné češtiny se liší zejména slovní zásobou. Vnímáme je jako plnohodnotnou součást našeho národního jazyka, pomocí nichž se účastníci řadí k určité sociální skupině. Vyjadřují se krátce a často se objevuje i citový postoj k dané skutečnosti. Dalším důvodem jejich použití je i absence pojmenování daného předmětu/činnosti/stavu ve spisovném jazyce. V minulosti byly sociolekty vnímány spíše negativně. (Hugo et al., 2009, s. 15)

„Představují dynamickou část jazykového systému a jejich studium přispívá k lepšímu poznání četných jazykových jevů. [...] V neposlední řadě jsou sociolekt svou povahou také určitým druhem poezie.“ (Hugo et al., 2009, s. 16)

1.4.1.1. Zkoumání sociolektů v českém prostředí

Největší pozornost je věnována bádání v oblasti slangu, což potvrzuje i doložené množství publikací, článků a sborníků. Můžeme jmenovat: J. Hubáčka - *O českých*

² Např. *Slovník spisovného jazyka českého* (1989) či *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky* (2010).

slanzích (1979); F. Kopečného – *K původu termínů slang, argot, hantýrka a žargón* (Naše řeč, 1981) či *Sborník přednášek z III. konference o slangu a argotu v Plzni 24. - 27. ledna 1984* (Plzeň, 1987). Kategorie argotu a profesní mluvy je většinou analyzována pouze okrajově.

J. Hubáček připomíná: „*Za základní a výchozí se v domácí literatuře považuje stať F. Oberpfalcera-Jílka Argot a slangy, kde se však podstata slangu ještě zvlášť nspecifikuje; slangy jsou zde chápány jako rozvrstvení mluvené češtiny podle stavů.*“ (1979, s. 12)

J. Chloupek ve svém příspěvku *O sociální a územní rozrůzněnosti češtiny* v časopise *Naše řeč* píše, že slangy patří do speciálních slovníkových vrstev, jež dělí na profesionální mluvu, argot a slang. U profesionální mluvy hovoří zejména o jazykové úspornosti a komunikaci mezi zaměstnanci. Smyslem zkoumání této mluvy je spoluúčast na vytváření odborné terminologie daných oborů. Argot definuje jako tajnou řeč společenských vrstev, jež byly vyloučeny ze společnosti. V minulosti se jednalo zejména o mluvu zlodějů a žebráků. Z této oblasti se některé výrazy obecně rozšířily do dnešního jazyka. Slang definuje jako „*mluvu pracovních a zájmových skupin*“. Zdůrazňuje, že u slangu je nejdůležitější složkou jazyková hra. U slangu se nejčastěji setkáváme se zkracováním slov a s jednoslovností. (Naše řeč, 1969)

F. Kopečný ve svém článku *K původu termínů slang, argot, hantýrka a žargón* v časopise *Naše řeč* zařazuje slang a argot do jedné skupiny určitého specifického „nářečí“. Zdůrazňuje, že se tyto termíny od hovorové češtiny nejvíce liší lexikem a frazeologií. Uvádí, že nejčastější charakteristikou slangů je jejich nespisovnost. S přítomností typické expresivity u slangu, jak jsme se mohli dočíst v jiných publikacích, nesouhlasí. Píše, že expresivitu v terminologii profesionálních slangů nenalzáme. O slangových spojeních mluví jako o mluvě profesionální. (Naše řeč, 1981)

1.4.2. Argot

Jedná se o nejstarší označení sociolektů v Evropě. Můžeme hovořit o mluvě lidí z „tajného podsvětí“ (zejména mluva zlodějů, narkomanů, žebráků, bezdomovců, vyděračů, nájemních vrahů apod.). Významnou roli v argotu hraje tzv. *utajovací funkce*, která má zajistit izolaci konkrétní skupiny lidí od ostatní společenské vrstvy. Cílem argotu je utajit skutečný význam slov. Zajímavé je, že značná část argotismů je ve většině jazyků stejná, jen u menšiny je zaznamenán významový posun. Některé

argotismy ovšem pronikly z „podsvětí“ až do hovorové češtiny. Pak se dané slovo musí v argotu nahradit slovem novým. (Hugo et al., 2009, s. 11-12)

J. Suk ve své publikaci *Několik slangových slovníků* (1993) uvádí: „Vcelku je možno říci, že argot používaný delší dobu v určité sociální vrstvě přestává preferovat svou utajovací funkci a vzrůstá u něho funkce komunikativní; argot přerůstá přirozenou cestou ve slang.“ (s. 22)

1.4.3. Profesní mluva

Jedná se o mluvu zaměstnanců určité profese. Tito lidé používají při své práci termíny, fráze a ustálená slovní spojení, jež jsou v daném oboru běžná. Záměrem profesní mluvy je zjednodušit složitý odborný název dané terminologie. Profesionalismy většinou stojí na hranici spisovnosti a nespisovnosti a jsou bezpříznakové.

U profesní mluvy se jedná zejména o jazykovou hospodárnost a ekonomičnost vyjadřování, a proto se tyto výrazy vyznačují jednoslovností, jazykovou ustáleností a nízkou mírou expresivity. (Naše řeč, 1998) U daných výrazů jsou synonyma ojedinělými jevy. Chápeme je jako nespisovné názvy terminologické povahy motivované důvody věcnými. (Karlík et al., 2002, s. 405)

Profesní (profesionální) mluva nemá jasně vymezené hranice a někdy se dostáváme do nesnází, jestli daný výraz zařadit do mluvy profesní či do slangu zájmové skupiny či se jedná pouze o termín. J. Hubáček připomíná: „[...] vedle termínu slang se vyskytuje celá řada termínů více či méně synonymních (sociální nářečí, společenské nářečí, speciální nářečí, vrstevné nářečí, společenská mluva, pracovní mluva, vrstevná mluva aj.).“ (1988, s. 6)

V *Příruční mluvnici* (2012) se píše: „K slovní zásobě profesních mluv a pracovních slangů je třeba poznamenat, že v řadě případů jde o slova, která v daném prostředí plní funkci odborné terminologie, nejsou však jako termíny kodifikována. Hranice mezi výrazy profesní mluvy (případně slangem) a terminologií je pak do jisté míry udržována uměle.“ (kol., 2012, s. 94)

1.4.4. Slang

Všeobecně rozšířený výklad tohoto slova uvádí J. Hubáček: „Slovo slang se objevilo asi v polovině 18. století v Anglii a označovalo původně jazyk vulgární. Má

pravděpodobný původ v anglickém s' language (= něčí jazyk, např. soldier's I. = jazyk, mluva vojáku).“ Jiní lingvisté jako např. E. Partridge nebo M. M. Makovskij uvádějí vznik slangu z cikánštiny, norštiny nebo ze severoanglických dialektů. (1979, s. 9)

Slang řadíme k nespisovným poloútvaram národního jazyka. Jedná se o mluvu ve skupině, která je spojena stejným zájmem v daném oboru. Slang můžeme označit podle jeho nositele (slang mládeže) nebo podle výkonu zaměstnání (slang lékařský). Podle *Encyklopedického slovníku češtiny* (2002) se slang dělí na **profesionální slang** (ten používají uživatelé určité profese) nebo na **skupinový slang** (charakteristický pro uživatele určité zájmové aktivity). Se slangismy konkrétních skupin uživatelů se nejčastěji setkáváme v mluvené podobě (většinou se jedná o polooficiální nebo neoficiální projevy). Někdy se ale mohou promítnout i do podoby písemné (zejména z řad profesionálního slangu). Zřejmě proto, aby se zachovalo expresivní vyjádření k danému výrazu, ze kterého je patrný postoj autora k dané problematice. Ve společenských vrstvách a mimo danou skupinu lidí se však slangová pojmenování neuplatňují vůbec nebo jen velmi zřídka. Vždy se jedná o společensky kladnou nebo neutrální skupinu lidí. Pokud bychom začali mluvit o společensky negativní skupině lidí, definovali bychom tím kategorii argotu. Slangem se označují zejména předměty, osoby, činnosti a stavy pro život mimo skupinu neobvyklé, sloužící pro dorozumívání se uvnitř skupiny a často i k odlišení skupiny od ostatních jednotlivců. Můžeme pak pozorovat zvláštní gramatické i tvaroslovné jevy. (Suk, 1993, s. 8)

Slang jako jazykový útvar vytváří své lexikum a svá frazeologická spojení. Nahrazuje tak výrazy, jež ve všeobecné mluvě chybí. U takových pojmenování se setkáme také s expresivitou. Tím vznikají dlouhé synonymní řady a za výsledek můžeme pokládat jazykovou hravost, se kterou se v profesní mluvě nesetkáme. Pojmenovací funkcí slangových výrazů je potřeba a touha pojmenovat nové nebo již pojmenované skutečnosti. Tato skutečnost se jeví jako snaha o originalitu výrazu a jeho aktualizaci. Můžeme konstatovat, že se tak slang stává specifickou součástí slovní zásoby se smyslem pro hravost a exkluzivnost.

Slangová spojení můžeme nalézt ve *Slovníku nespisovné češtiny* (2009) nebo v publikacích, jež se zaměřují na tuto problematiku. Nejznámější v českém prostředí jsou: J. Hubáček – *O českých slanzích* (1979); J. Hubáček – *Výběrový slovník českých slangů* (2003); J. Suk – *Několik slangových slovníků* (1993) aj. Zájem o slangy se v dnešní

době začíná zvyšovat³, jelikož mnohé slangové výrazy začínají pronikat do veřejného vyjadřování (mluvíme zejména o stylu publicistickém a odborném).

1.4.4.1. Základní aspekty slangu

J. Hubáček mluví o tom, že vrstvu slangových výrazů můžeme posoudit ze dvou hledisek, a to z hlediska *jazykového* a *mimojazykového*. Tyto aspekty se uplatňují vždy ve vzájemné součinnosti. (1979, s. 19)

1.4.4.1.1. Příznačné aspekty jazykové

Do této skupiny řadíme nespisovnost, komunikativní funkčnost a využití pojmenovávacích postupů při tvoření. Snažíme se o pojmovou diferenciaci a o vyjadřování expresivity v mluvených projevech. (Hubáček, 1979, s. 19)

Za nejtypičtější jazykový znak slangismů považujeme nespisovnost. Slangismy se vytvářejí synonymním pojmenováním k výrazům spisovným, nejčastěji se jedná o termíny daného oboru (Hubáček, 1979, s. 19), např. *kolmák* – *kolmý skok*; *taxis* – *Taxisův příkop* (*mohutná překážka*); *Velká* – *dostihový závod Velká pardubická*; *plňas* – *plnokrevný kuň* aj.

Za další jazykový znak označme komunikativní funkčnost slangismů. Díky této funkci se dosahuje výstižného a stručného vyjádření v konkrétní situaci. Tím dosahujeme tzv. *univerbizací*, která je ve slangových spojeních velmi aktuální a je častou motivací vzniku slangismů. (Hubáček, 1979, s. 20)

Univerbizací přispíváme k rozšiřování slovní zásoby jak útvarů nespisovných, tak i spisovných. Mezi aspekty univerbizace řadíme:

- odvozování
- skládání
- zkracování
- mechanické krácení.

Do jazykových aspektů patří i hledisko systémovosti. Můžeme ho spatřit v tom, že i slangová spojení jako jednotky sémanticko-lexikální tvoří určitý systém. Sledujeme jejich vzájemnou závislost. Systémovost se dále projevuje ve slanzích, které mají sklon k velké expresivitě a k jazykové hravosti. (Hubáček, 1979, s. 21)

³ Narůstající zájem o slang jsme zaznamenali i v některých bakalářských či diplomových pracích. Např.: Š. Mládková - *Současný český divadelní slang* (2014); L. Křeháčková – *Kynologický slang v současné češtině* (2013); L. Predjňová – *Slang moderních sportů* (2013); L. Lisovik – *Mateřský slang* (2013) aj.

K jazykovému aspektu náleží i snaha o pojmovou diferenciaci. J. Hubáček ve své publikaci napsal: „...*projevuje se jako averze vůči tomu, co je mimo prostředí časté a v daném prostředí málo výrazné...*“ (1979, s. 23)

K dalším jazykovým aspektům uveďme stav, propracovanost, přístupnost a stupeň praktického užívání odborné terminologie. Ne všechna prostředí (pracovní nebo zájmová) mají stejné podmínky. V některých případech se terminologie utvářela až po ustanovení československé samostatnosti. Nejvíce je zasažen obor techniky, řemesel, hutnictví, vojenství, dopravy aj. Věnujme pak pozornost výrazům přejatým z cizích jazyků. O expresivitě můžeme hovořit až při vzniku domácí terminologie k danému oboru. Do kritéria jazykových aspektů patří také již několikrát zmiňovaná emocionalita, v širším významu expresivita. Rozdělujeme slangismy neexpresivní (nacionální výrazy) a expresivní. Slangismy se utvářejí za cílem vyhovět povaze mluvených projevů. Hovoříme většinou o názvech popisných a motivovaných (nikoli o názvech značkových a nemotivovaných). (Hubáček, 1979, s. 23-24)

1.4.4.1.2. Příznačné aspekty mimojazykové

Do této kategorie patří stupeň „uzavřenosti“ daného prostředí (jeho stáří, tradice a rychlost rozvoje), složení příslušníků daného prostředí a psychické faktory. Stupeň „uzavřenosti“ přibližuje, že každý slang má pro používání jiné podmínky. Může se jednat o slang, který je veřejnosti nepřístupný (*mluva horníků, vojáků* apod.), tudíž je oproštěn od vlivů společnosti, a to po celou pracovní dobu či výkon zájmové činnosti. V druhém případě, jedná-li se o mluvu např. *studentskou, motoristickou* nebo *úřednickou*, k ovlivňování společností dochází. Slovník slangů tak narůstá o další množství výrazů, které se snaží o zakotvení v daném oboru. Některá slangová spojení z určitého prostředí jsou naopak na ústupu, ba dokonce zanikají úplně a my je vnímáme jako výrazy zastaralé. Důležitou funkci tvoří i věkové a sociální zařazení příslušníků k danému oboru. Např. pro *prostředí studentské* a *sportovní* jsou typickou věkovou skupinou mladí lidé, kteří do slovní zásoby vnášejí výrazy vtipné a expresivní. Zastoupení účastníků se také velmi frekventovaně mění. Naproti tomu můžeme uvést *mluvu horníků, železničářů* a *zemědělců*, kteří dodržují v mluvě určitou tradici a ustálenost slovních spojení. Jako poslední faktor mimojazykových aspektů zmíníme psychiku. Příslušníci se snaží o jazykové vyjádření provozovaného zájmu tak, aby bylo co nejvíce výjimečné, a snaží se o co nejrychlejší začlenění do daného prostředí. (Hubáček, 1979, s. 25-26) Slangismy jsou následně „*chápány jako vnější znak*

příslušnosti do pracovního či zájmového společenství“ (Hubáček, 1988, s. 26) a stávají se tak určitou stabilitou naší slovní zásoby.

1.4.4.2. Způsoby tvoření slangových názvů

Nová slangová spojení se vytvářejí stejnými pojmenovávacími postupy jako v ostatní slovní zásobě jiných útvarů národního jazyka. Nejčastěji se jedná o podstatná jména a slovesa, řidčeji se setkáme i s přídavnými jmény nebo s příslovci. Slangismy se mohou tvořit *postupy transformačními* (slovotvornými) nebo *postupy transpozičními*. (Hubáček, 1988, s. 14)

1.4.4.2.1. Transformační tvoření slangů

Při tomto postupu vznikají slangismy nejčastěji tzv. *odvozováním*, a to zejména odvozováním pomocí sufixů. *Jména činitelská* nejsou příliš frekventovaná a tvoří se příponami *-ák, -l, -oun, -ař, -č, -ník, -íř*. Nejčastější jsou u názvů osob *jména konatelská*, která jsou tvořena od jmenných základů, a to sufixy: *-ař, -ář a -ák*, řidčeji se objevují také přípony *-ista, -(n)ík, -ovec, -as, -a*. *Názvy osob* přechýlením se tvoří především příponou *-ka*, řidčeji pak příponami *-ajzna, -(n)ice*. *Názvy prostředků* se tvoří většinou ze slovesných základů pomocí přípon *-ák, -ka, -čka, -č, -oun, -ér* nebo ze jmenných základů pomocí přípon *-ák, -ovka, -ka, -ička, -ina, -ice, -a*. U *zdrobnělin* jsou nejčastějšími sufixy *-ek, -ík, -(i)čka, -ičko*, které tak vyjadřují svou expresivitu k dané věci. Expresivitu pozorujeme spíše u zájmového slangu. *Názvy nositelů vlastnosti* se tvoří ze jmenného základu pomocí přípon *-ák, -ka, -ovka, -an, -as, -áč, -a, -ina, -ula, -ice*. U *názvů místních* se uplatňují sufixy *-ka, -ovka, -na, -árna, -ovna, -erna, -iště*. *Názvy dějů* se tvoří pomocí přípon *-ní, -tí, -(č)ka, -nda, -izace, -ismus, -ství* nebo *-ctví*.

Je zajímavé, že za nejčastější sufixy můžeme označit *-ák, -ař, -ka*. Tyto přípony často zařazujeme k jevu univerbizace. U slangových sloves se nejčastěji setkáme s příponami *-ova-* nebo *-i-*. I *skládání* je způsob tvoření slangismů, avšak není tak časté. Zkracováním vznikají *slova zkratková* nebo *zkratky iniciálové*. (Hubáček, 1988, s. 14-17)

1.4.4.2.2. Transpoziční tvoření slangů

Při transpozičním tvoření vznikají slangismy tzv. *sémantickým tvořením*. Jmenujme zejména **metaforizaci** (přenášení významu na základě podobnosti vnějších

znaků denotátů) a **metonymizaci** (přenášení významu na základě vnitřní souvislosti denotátů). **Metaforizací** vznikají slangová spojení, která už mají určitou podobnost s jinou skutečností (např. *ještěrka, žabka, brousit, karkulka, nanuk* aj.). Při metaforizaci se využívá názvů zvířat (*čokl, klokan, kůň, šiml*), názvů ptáků (*bažant, husa, kanárek, sokolík*), názvů brouků (*mandelinka, stonožka*), názvů osob (*hrbatá, nohatá, panák*), názvů hudebních nástrojů (*dudy, harmonika, trumpet*), názvů potravin (*banán, klobása, syreček*), názvů nádobí (*kafemlejek, lator, stolička*), názvů obuvi a oblečení (*bačkora, klobouk, papuč*). **Metonymizací** vznikají slangová spojení, která s věcí nebo představou věcně souvisí (např. *obrysy = obrysová světla*). Do transpozičních postupů řadíme i víceslovná pojmenování, jež u slangových názvů nejsou častá. Posledním postupem je přejímání slov z cizích jazyků. Jedním z důvodů může být nedostatečně zpracovaná domácí terminologie. Někdy se může také jednat o snahu zachovat specifický pojem v určitém oboru. Přejímané názvy jsou většinou upravovány a přizpůsobují se naší zvukové a tvaroslovné stránce. Nejvíce přejímáme z jazyka německého a anglického. (Hubáček, 1988, s. 17-20)

2. O koních

2.1. Původ

Původ koní se datuje do doby před šedesáti milióny lety. Paleontologové v roce 1867 našli na jihozápadě USA skoro úplnou kostru zvířete, jež postupem času byla uznána za nejstarší kostru koně. (Přikrylová a Husáková, 1995, s. 10)

2.2. Zdomácnění koně

Podle výzkumu byl kůň zkrocen v Eurasii přibližně před šesti tisíciletími. Jednalo se o časový úsek, kdy končila doba kamenná. Pro srovnání s jinými zvířaty – pes byl zdomácněn před jedenácti tisíci lety; o dva tisíce let později se zdomácněl skot, prasata a kozy. Před ochočením koně vládl mezi ním a člověkem vztah lovce a kořisti. Podle bádání se z historie dozvídáme, že pro pravěké lidi byl kůň pouze zdrojem obživy. Pro snazší ulovení tyto lidé naháněli stáda koní na útesy, odkud pak zvířata neměla úniku a pádem dolů se zabila. Za zkrocením divokého koně stojí kočovný kmen – Árjové. (Přikrylová a Husáková, 1995, s. 12)

2.3. Využití koně

Po ochočení byl kůň nejčastěji využíván jako pomocná síla. Sloužil k přepravování věcí a plnil funkci soumarů. Klisny přispívaly k obživě, jelikož poskytovaly mléko, ze kterého se následně vyráběl *kumys* (= zkvašené kobydí mléko, lehce opojný nápoj). Lidé se na koních naučili i jezdit. To bylo časově i fyzicky přínosné, protože krajiny byly tehdy hornaté a drsné. Postupem času se úkol koně měnil. Už nesloužil jen jako soumar a pomoc v zemědělství. Jeho síla a vytrvalost se využívala k šíření civilizace nebo také ve sportovních hrách. Lidé si koně začali vážit a jeho soumarskou práci nahradili voli. Kůň má své důležité místo i v mytologii. (Edwards, 1991, s. 12-13) V dnešní době je kůň nejvíce využíván pro volný čas a sportovní aktivity. Z pracovního hlediska jmenujme pouze činnost koně v lese. Tu vykonává tzv. *tažný kůň*. Jízda na koni se stala jednou z nejrozšířenějších zájmových činností na světě. Můžeme ji rozdělit do dvou hlavních kategorií:

1. kategorie – zájmová, rekreační činnost

Mnoho milovníků koní jezdí na koni pouze pro své potěšení a věnuje se této aktivitě jen jako svému hobby. Může se jednat o soukromé majitele koní nebo mají zájemci o tento sport možnost navštěvovat různé jezdecké stáje a postupem času se stát i členem jezdeckého klubu.

2. kategorie – organizované činnosti

Do této kategorie se tradičně řadí: *parkurové skákání*, *drezura*, *vozatajství* (soutěž spřežení), *všestranná způsobilost* (military), *honební jízdy*, *dostihy* a další činnosti (*pólo*, *westernové jízdy*, *rodeo*). V této kategorii se setkáme s lidmi, kteří tuto činnost vykonávají nejen pro své potěšení, ale i jako své zaměstnání (trenér, žokej, vedoucí stáje aj.). Jízda na koni je kladně hodnocena i pro tělesně postižené, tzv. *hipoterapie*, kdy jedinec vedle tělesného cvičení posiluje i svou psychiku.

2.4. Parkurové skákání

Původ tohoto sportu se datuje do druhé poloviny 19. století. Až na výjimku dostihů je parkur nejpopulárnějším jezdeckým sportem. Pravidla této soutěže, která vydává *Fédération Equestre Internationale* (FEI), jsou každý rok revidována. V češtině je nalezneme na stránkách *České jezdecké federace* (ČJF). V této soutěži se jedná zejména o rychlost a šikovnost koně. Na kolbišti jsou rozestaveny dva typy překážek: kolmé (svislé) a skoky šířkové. Cílem je projet sestavenou trasu bez shoení překážky a dosáhnout nejrychlejšího času. Za pád jezdce či koně následuje vyloučení. (Přikrylová a Husáková, 1995, s. 166-167)

2.5. Drezura

Název této sportovní disciplíny pochází z francouzského slova *dresser* = trénovat. Drezura nenabízí adrenalin, zato můžeme obdivovat velmi uměleckou formu jízdy na koni. Původ této disciplíny sahá až do pozdního středověku. Cílem drezury je dosáhnout souhry při vykonávání různých cviků. Kůň by měl působit dojmem, že to, co dělá, dělá z vlastní vůle a jeho pohyb je tak harmonický a elegantní. Mezi základní cviky patří: střední a prodloužený krok, hladké přechody mezi jednotlivými chody koně, zastavení, couvání, kontrakval, překroky, přeskoky, piruety, dovnitř plec, dovnitř zád', velký kruh, malý kruh, vlnovka a osmička. (Přikrylová a Husáková, 1995, s. 170)

2.6. Vozatajství

Soutěže spřežení byly založeny roku 1969. Pravidla zveřejňuje *Česká jezdecká federace* (ČJF). Tato disciplína se skládá ze tří složek: *drezurní zkouška*, *terénní zkouška* (maraton) a *skoková zkouška*. Bodové ohodnocení se z každé disciplíny sečte a vyhlásí se ti nejlepší. Většinou je závod spřežení rozdělen do několika dní. (Přikrylová a Husáková, 1995, s. 170-172)

2.7. Všestranná způsobilost

Tato disciplína je součástí olympijských her od roku 1912, ale do popředí zájmu se všestranná způsobilost (military) dostala až po druhé světové válce. Kůň i jezdec musí dobře zvládat tři jezdecké kategorie, a to: *drezuru*, *cross-country* a *parkurové skákání*. Většinou jsou závody rozvrženy do tří dní. Každý den se koná jedna disciplína. Kůň i jezdec musí ukázat svou vytrvalost a dobrou kondici. Military považujeme za nejobtížnější zkoušku, kterou se prověří nejen obratnost koně, ale i jeho soutěžní nasazení a fyzická zdatnost. (Přikrylová a Husáková, 1995, s. 165-166)

2.8. Honební jízda

Tu považujeme za nejstarší jezdecký sport. U nás je známá pod označením *Hubertova jízda* a většinou se koná na podzim. Jezdci touto jízdou symbolicky ukončují svou jezdeckou sezonu. Trať vede mimo komunikace a typická je jízda lesem, kde se musí překonávat pevné překážky (v podobě spadlých stromů aj.). Tradicí ve Velké Británii je hon na živou lišku. Jelikož ale štvanice na živou zvěř porušují naše zvyklosti v oboru myslivosti, lišku tak reprezentuje jezdec, jenž má na svém kabátu připnutý pouze liščí ohon. Ten se pak stane výherní trofejí pro nejlepšího jezdce. Večer zasedne komise v čele s masterem a celý průběh Hubertovy jízdy se v klidu a s humorem zrekapituluje. (Přikrylová a Husáková, 1995, s. 164)

2.9. Dostihy

Pro dostihy je určen anglický plnokrevník. Cílem závodu je se dostat do cíle jako první ze všech závodních koní. U koně se tím prokáže jeho vytrvalost a síla. Na základě dobrých dosažených výsledků se může kůň zařadit i do chovu. Dostihy se někdy vyčleňují z oboru jezdeckví a představují pouze samostatné sportovní odvětví. Největší popularitu v České republice představuje závod *Velká pardubická*. Jedná se o

nejtěžší dostih Evropy. Termín konání je vždy uskutečněn druhou říjnovou nedělí. Závod se odehrává na dostihovém závodišti v Pardubicích a každoročně přiláká tisíce fanoušků nejen z České republiky. Trať měří 6 900m a obsahuje třicet jedna překážek. Mezi nejtěžší se řadí Velký Taxisův příkop, který už si vyžádal i několik koňských životů. První závod se běžel v roce 1874. (Kovář, 2011, s. 172-183)

2.10. Pólo

Pólo můžeme označit za jedno z nejstarších jezdeckých sportů. Vzniklo v Persii před více než dvěma tisíci lety. Jedná se o adrenalinovou týmovou disciplínu. Hru tvoří dva týmy. Hra se odehrává na venkovním hřišti a cílem hráčů je dostat míček do branky protihráčů. Pólo bývá někdy označováno jako „hokej na koních“. Jedná se o rychlostní druh jezdeckého sportu. Kůň se může pohybovat rychlostí až 50 km/h, proto musí mít jezdec v sedle dokonalou rovnováhu a jistotu. Do České republiky se tento druh sportu dostává pozvolna. Na tuto hru musí být speciálně ustrojený kůň i jezdec. (Přikrylová a Husáková, 1995, s. 172-175)

2.11. Westernové jízdy

I tento druh jízdy získal v České republice svou oblibu. Při westernu se snažíme napodobit jízdu kovbojů, kteří se pohybují na pastvě a pracují se stádem dobytka. Typické je westernové sedlo, jež se od ostatních liší svou zdobeností a dlouhými třmenovými řemeny. Kovbojové trávili v sedle značnou část dne, proto se výroba sedla vytvářela pro jejich pohodlí. Na přední rozsoše sedla můžeme najít tzv. *hrušku*. Ta slouží k zavěšení lana nebo k uvázání lasa při chytání dobytka. Jezdec pro snadnější a rychlejší ovládní koně drží otěže vysoko nad krkem koně. Kůň je vycvičen na reagování otěže, tzn. přiloží-li jezdec otěž na levou stranu koně a vyvolá tím tlak na jeho krk, kůň jde doprava a naopak. Důvodem této techniky je potřeba řídit koně jednou rukou, protože druhá ruka je zapotřebí k házení lasa nebo k držení dobytka. (Přikrylová a Husáková, 1995, s. 175)

2.12. Rodeo

První veřejné rodeo se konalo 4. července 1866 v Arizoně. Tento druh sportu je typický pro kovboje. „*Rodeo má pět tradičních disciplín; chytání telete do lasa, zápas s mladým býčkem, jízda na neosedlaném nezkroceném koni, jízda bez sedla na býku a*

krocení divokého koně v sedle. Všechny vyžadují značnou obratnost a pevné nervy koně i jezdce.“ (Přikrylová a Husáková, 1995, s. 176)

3. Praktická část

V praktické části napřed uvedeme nejčastější *způsoby a metody sběru specifických výrazů pro danou oblast*. Dále následuje *slovotvorná analýza*, kde popíšeme vznik utváření jednotlivých výrazů z hlediska odvozování a skládání slov. Poslední část jsme nazvali *lexikální analýza*, kde jsme rozebírali slovní spojení z hlediska jejich vzniku a původu.

3.1. Sběr výrazů v praxi

V této kapitole ve stručnosti popíšeme postupy, jakými je možné excerpovat sebraný materiál do slovníkové části. Ke sběru materiálu v bakalářské práci jsme využili všechny zmiňované metody kromě způsobu, jež je pořízen audiozáznamem.

3.1.1. Práce v terénu

Sběratelé můžou v terénu používat buď skrytý diktafon, nebo si vytrénují paměť a dané výrazy si zapisují do poznámkového bloku. Při práci v terénu vystupují nenápadně, aby neovlivnili nositele slangu a profesní mluvy. Mohlo by tím docházet ke zkreslování daného vyjádření. Tímto sběrem v terénu získáváme první pojmenování různých předmětů, osob, činností, stavů apod. Žádná zaznamenaná slova neměníme, zapisujeme je v té podobě, ve které jsou slyšena. (Suk et al., 1999, s. 79-80)

3.1.2. Excerpce

Při této metodě zkoumání se zaměříme na psané texty. Může se jednat o odbornou literaturu, o časopisy, o články v novinách nebo také o populárně naučnou literaturu. J. Suk se ve své práci zmiňuje o tom, že nevýhodou excerpce bývají výrazy, které papír „snese“ a které mohou být zaznamenány subjektivně. (1999, s. 80) Můžeme se jen domnívat o jejich živosti a použití v terénu.

3.1.3. Dotazník

I tato metoda umožní rozšířit sběr slangových a profesních pojmenování. Dotazník sestavíme srozumitelně a jednoduše. Na začátku si sami pro sebe stanovíme cíl, ke kterému chceme dojít. Zajímají nás všechny názory a odpovědi oslovených respondentů. Ty vybíráme důvěryhodně, aby platnost odpovědí nebyla zavádějící.

3.1.4. Audiozáznam

K tomuto postupu si opatříme diktafon. Oslovíme respondenta, o kterém víme, že se v daném oboru pohybuje již několik let a považujeme ho za velmi znalého. Klademe otázky a on odpovídá. Z nahrávky pak excerpujeme výrazy, jež do našeho výzkumu svou existencí výrazně přispějí.

3.2. Slovo tvorná analýza

Slovo tvorba se zabývá procesem vzniku jednotlivých výrazů. Při tomto vytváření se můžeme setkat s **odvozováním** (tzv. *derivace*) nebo se jedná o **skládání slov** (tzv. *kompozice*). U derivátů může stát odvozovací morfém za základem. V tomto případě se pak jedná o proces *suffixace*, která je utvářena pomocí sufixu (přípony). Pokud stojí derivační morf před základem, hovoříme o *prefixaci*, jež se utváří prefixem (předponou). Suffixy a prefixy souhrnně označujeme jako afixy. Odvozování může také vytvářet samotná koncovka (např. *šťěst-í*), jež v některých případech může být i nulová (-0). V procesu skládání slov se pojmenování realizují spojením dvou slovních základů, jež jsou sjednoceny pomocí tzv. *konektu* (př. *hlad-o-mor*). (kol., 2012, s. 109-110)

3.2.1. Substantiva

V sebraném materiálu mají podstatná jména značnou převahu. Z celkového počtu 286 slov jsou zastoupena ve 226 výrazech, což představuje 79 % z celku. Pro krátký přehled jsme si tento slovní druh rozdělili do následujících sémantických skupin: názvy plemen koní (př. *andalusák, berber, frísák, hanoverák, holštýn* aj.), pojmenování koní na základě jejich fyzického stavu (př. *babka, dědek, frišák, hajtra, herka, žebrák*), názvy koní podle zbarvení srsti (př. *albín, bělouš, braun, falb, fuks* aj.), označení pro koně podle jejich vlastností (př. *lídr, pepiniér, pošťák* aj.), názvy koní podle příslušnosti závodních disciplín (př. *dostihák, drezúrák, parkurák*), označení jezdeckých pomůcek pro jezdce (př. *blembák, čapsy, kýbl, pajč, páteřák* aj.), názvy pro jednotlivé části výbavy pro koně (př. *beránek, blinkers, cajk, cígle, čabraka* aj.), názvy místní (př. *futrovna, krmírna, kruhovka, kryťák, ovsárna* aj.), označení pro chody koně (př. *galop, gařas, kentr, pracák, trap*), pojmenování dějů (př. *caplkentre, caplování, cross-country, drobení, galopáda* aj.), označení osob (př. *koňák, obročník, rajťák, stájník*), pojmenování různých částí těla koně (př. *kašťánek, klabonos, korunka, oháňka, předky* aj.). Výrazy rozdělíme do jednotlivých slovo tvorných kategorií (podle utváření sufixem), ke kterým vždy uvedeme i konkrétní příklad ze sebraného materiálu. Za příkladem bude rovněž stručné vysvětlení výrazu a v závorce uvedeme zařazení ke konkrétní sémantické skupině (viz výše).

3.2.1.1. Substantiva tvořená odvozováním

3.2.1.1.1. Substantiva ze substantiv

Jména konatelská

Pojmenovávají osoby na základě vykonávání činnosti, jež je spojena s určitou substancí.

Sufix *-ník*

V této kategorii se setkáme s procesem tzv. *hláskové alternace* ($k > \check{c}$). Uvedeme si na příkladu:

př. *obročník* – člověk, jenž krmí koně (označení osoby)

Základové slovo *obrok*⁴ → jméno konatelské *obročník* → průběh hláskové alternace $k > \check{c}$ a následné připojení sufixu *-ník*.

Do utváření slov pomocí sufixu *-ník* patří také výraz *stájník* – pracovník ve stáji (označení osoby).

Sufix *-ák*

Tato přípona má většinou hovorovou povahu. Nevyskytuje se pouze u *jmen konatelských*, nýbrž ji můžeme najít také u *názevů prostředků a nástrojů činnosti*, u *nositelů nějaké vlastnosti* apod. Např. *koňák* – člověk, jenž má zálibu v jezdeckém sportu (označení osoby).

Názvy míst

Tyto výrazy se mohou odvozovat nejen od substantiv, ale také od verb. Od substantiv se tvoří jména míst, kde něco je. Ta vznikají na základě potřeby pojmenovat nějaký vnější či uzavřený prostor.

Sufix *-árna* (rozšířená varianta sufixu *-na*)

V této kategorii se jedná zejména o označení uzavřených prostor. Např. *ovsárna* – místo, kde je uskladněný oves (název místní). Vznik substantiva: *oves > ovs-árna*.

Sufix *-írna* (rozšířená varianta sufixu *-na*)

⁴ Obrok je krmivo pro koně (nejčastěji jadrné).

Např. *krmírna* – místo, kde je uskladněné krmivo (název místní). Vznik substantiva: *krmivo* > *krm-írna*.

Sufix *-ovna* (rozšířená varianta sufixu *-na*)

Např. *futrovna* – místo, kde je uskladněné krmivo (název místní). Vznik substantiva: *futr* (z něm. *Futter* žrádlo, krmivo) > *futr-ovna*; *sedlovna* – místnost ve stáji, kde jsou uložena sedla a uzdy pro koně (název místní). Vznik slova: *sedlo* > *sedlovna*.

Deminutiva (viz teoretická kapitola 1.2.4.)

Jedná se o odvozeniny, jež označují menší rozměr a utvářejí se většinou od slov konkrétních. Označují se rovněž jako jména zdobnělá.

Sufix *-ek*

Opět se setkáváme s *hláskovými alternacemi*: např. *koblížek* – koňský exkrement; *koblih* → *koblížek* → *h* > *ž*.

Sufix *-ík*

Př. *šimlík* – bělouš (název koně podle zbarvení srsti). Přípona *-ík* se připojuje ke slovotvornému základu *šiml*, který končí na dvě souhlásky.

Sufix *-ko*

Př. *pérko* – jezdecká bota (označení jezdecké pomůcky pro jezdce).

Sufix *-ka/-ky*

Tato přípona má zastoupení u ženského rodu, např. *korunka* – součást koňského kopyta (název pro část koňského těla); *babka* – stará klisna (označení koně podle jeho fyzického stavu); *zápinky* – pomocné řemínky na sedle (název pro jednotlivou část výbavy pro koně). Vznik výrazu: *zápin-a* > *zápin-ka*.

Augmentativa (viz teoretická kapitola 1.2.4.)

V této kategorii se na rozdíl od deminutiv setkáváme s negativně laděnou expresivitou, např. *pstružák* – kůň šedé barvy s hnědými skvrnami (název koně podle

zbarvení srsti). Tento výraz vznikl ze základu *pstruh* > *pstruž-ák*. Rovněž proběhla hlásková alternace *h* > *ž*. Augmentativa se označují také souslovím jména zveličelá.

Jména přechýlená

Tyto výrazy mění u substantiv jmenný rod. Např. *myšák* (*myš-0* > *myš-ák*); *vazačka* (*vaz-ák* > *vazač-ka*); *pstružka* (*pstruž-ák* > *pstruž-ka*).

Jména obyvatelská

Vnikají odvozeninami od názvů zemí a států. V sebraném materiálu se jedná zejména o plemena koní, která byla v daných územních oblastech vyšlechtěna. Např.: *hanover-án/hanover-ák* (německé město Hannover); *kladrub-ák* (obec Kladruby nad Labem, kde se starokladrubští koně chovají v Národním hřebčíně); *lipic-án* (sídlo Lipica na západě Slovinska); *andalus-ák/andalúz-an* (jižní oblast Španělska, jež se jmenuje Andalusie); *berber-0* (africký národ Berberů); *fris-an/fris-ák* (území Fríska na severu Nizozemska); *holštýn-0* (německá země Schleswig-Holstein); *norik-0* (označen od keltského království Noricum); *velš-0/velš-ák* (země Wales ve Velské Británii) aj.

3.2.1.1.2. Substantiva z adjektiv

Jména nositelů vlastností

Sufix *-ák*

Při utváření těchto pojmenování se také velmi produktivně používá tzv. *univerbizace*, kdy ze spojení adjektiva a substantiva vznikne výraz jednoslovný. Přípona *-ák* je nejproduktivnější, např. *dostihák* – dostihový kůň (označení koně podle příslušnosti závodní disciplíny); *grošák* – grošovaný kůň (název koně podle zbarvení srsti); *chlad'ák* – chladnokrevný kůň (název plemena koně); *provozák* – provozní kůň (označení koně podle využití na jízdárně); *žluťák* – žlutý kůň (název koně podle zbarvení srsti). Další názvy vzniklé univerbizací vyjadřují spíše příslušnost k místu, např. *arabák* – arabský kůň (název pro plemeno koně). Připojujeme ještě názvy: *kolmák* – kolmý skok (typ překážky); *pracák* – pracovní klus (označení pro chod koně). Tyto lexikální jednotky mají většinou hovorovou podobu.

Sufix *-ík*

Některá slova s touto příponou se odvozují od adjektiv primárních, např. *vraník* = vraný kůň (název koně podle zbarvení srsti).

Sufix *-ek*

Např. *roček* – roční kůň (označení koně podle jeho stáří). Proběhla rovněž hlásková alternace $k > \check{c}$ (*rok* → *roček*).

Sufix *-ér*

Překvapivé jsou i sufixy, jež jsou používány pro jména přejatá. V sebraných lexikálních jednotkách jsme se setkali s příponou *-ér*, která je typická pro tzv. *internacionalismy francouzského* nebo *anglického původu*. Výrazy *pulér* a *pepiniér* jsme zařadili do kategorie *jména nositelů vlastnosti*.

Např. *pulér* – těžce ovladatelný kůň (označení koně podle jeho vlastnosti). Domníváme se, že tento výraz vznikl buď z fr. *pulluler* bujet (kol., 2007, s. 513), a nebo z ang. *pull* tahat, zatáhnout. (Fronek, 2006, s. 1183)

Pepiniér – plemenný hřebec (označení koně podle jeho vlastnosti). Toto slovo vzniklo pravděpodobně z fr. *pepinière* líheň pro zvířata. (kol., 2007, s. 464)

Sufix *-áč*

U těchto výrazů hraje výraznou roli expresivita, např. *pankáč* – kůň, který má hřívu ostříhanou velmi nakrátko (označení koně podle jeho vlastnosti); *zelenáč*⁵ – mladý kůň ve výcviku (označení koně podle jeho vlastnosti). V těchto případech jde o názvy metaforické.

Sufix *-an*

Např. *peršan* – perský kůň (plemeno koně).

Sufix *-oš*

Např. *strakoš* – strakatý kůň (název koně podle zbarvení srsti). Název vznikl resufixací; *-atý* odsunuto, přidán sufix *-oš*.

Sufix *-as*

Přidává odvozeninám expresivní význam, např. *chlad'as* – chladnokrevný kůň (název plemena koně); *ga'tas* – cval (označení pro chod koně). Zřejmě utvořeno jazykovou hrou od substantiva *galop* z něm. *Galopp* cval.

⁵ S výrazem *zelenáč* jsme se také setkali v běžně mluvené komunikaci, kdy toto pojmenování označuje začátečníka, nováčka nebo nezkušeného člověka.

Sufix *-ka/-ky*

Touto příponou jsou tvořeny univerbizační jednotky z dvouslovných názvů s využitím určujícího adjektiva, např. *kruhovka* – kruhová jízďárna (název místní); *krokovka* – kroková jízda (typ vyjížděky); *cvalovka* – cvalová jízda (typ vyjížděky); *strouhavky* – chrániče na nohy koně (název pro jednotlivou část výbavy pro koně), vznik od adjektiva *strouhavá* > *strouhav-ky*; *šlachovky* – chrániče na nohy koně (název pro jednotlivou část výbavy pro koně), vznik od adjektiva *šlachová* > *šlachov-ky*. Zvláštním případem je zde výraz *odpocka* – odpocovací deka na koně, jež vstřebává koňský pot (název pro jednotlivou část výbavy pro koně). Tato slova většinou řadíme do profesní mluvy.

3.2.1.1.3. Substantiva ze sloves

Jména činitelská

Tyto názvy vznikají na základě pojmenování osob či zvířat vykonávajících určitou činnost.

Sufix *-č*

Př. *klkáč* – kůň, jenž klká (zlozvyk) = polyká vzduch (označení koně podle jeho vlastnosti); odvozeno od základového slovesa *klkat*.

Prostředky a nástroje

Tyto názvy pojmenovávají neživotné předměty, které vzniknou od slovesného základu.

Sufix *-čka/-čky*

Např. *blikačky* – stínidla na oči koně (název pro jednotlivou část výbavy pro koně) → vznik od slovesa *blikat*; *brnkačky* – chrániče na nohy koně (název pro jednotlivou část výbavy pro koně) → utvořeno od slovesa *brnkat*; *vazačka* – stájová ohlávka (název pro jednotlivou část výbavy pro koně) → základové sloveso *vázat*.

Sufix *-dlo*

Př. *stínidlo* – stínidlo na oči koně (název pro jednotlivou část výbavy pro koně) → od slovesa *stínit*.

Sufix *-tko*

V sebraném materiálu jsme vyhledali výraz *chránítko* – ochrana na nohy koně (název pro jednotlivou část výbavy pro koně) → od slovesa *chránit*. Toto substantivum vzniklo zřejmě jazykovou hrou za účelem označit menší prostředek (původní slovo *chránič*).

Sufix *-ák*

Př. *vazák* – ohlávka (název pro jednotlivou část výbavy pro koně) → od základového slovesa *vázat*.

Názvy míst

Se tvoří od sloves, kde se něco děje.

Sufix *-iště*

Většinou se jedná o otevřené prostory, např. *opracoviště* – místo, kde se jezdec s koněm připravují před závodní disciplínou (název místní). Vznik slova: *opracovat* → *opracoviště*.

Sufix *-na*

Např. *přípravna* – místo, kde se koním připravuje krmivo (název místní). Vznik výrazu: *připravit* → *přípravna*.

Názvy dějů

Tyto výrazy pojmenovávají nějakou činnost. Tvoření následujících substantiv verbálních se děje:

a) z trojslabičných sloves s *-ova-*, vzniklých buď z adaptovaného cizího slovesa, nebo od sloves utvořených pomocí *-ova-* ze substantiv. Verbální substantivum vzniká ze slovesného základu pomocí sufixu *-ní*:

caplování – od *caplovat*

lonžování – od *lonžovat*

pulování – od *pulovat*

štycování – od *štycovat*

tancování – od *tancovat*

hřebelcování – od *hřebelcovat* (čtyřslabičné sloveso), to vzniklo od *hřebelec*

místování – od *místovat*, a to od *místo*

tkalcování – od *tkalcovat*, to pak původně od *tkadlec*

b) ostatní verba utvořená z trpného tvaru slovesa a následného připojení konverze *-í*:

drobení – od *droben* → *drobit*

kydání – od *kydán* → *kydat*

přilnutí – od *přilnut* → *přilnout*

stání – od *stán* → *stát*

stíhání – od *stíhán* → *stíhat*

3.2.1.1.4. Substantiva z předložkových pádů

Tyto názvy se většinou tvoří spojením substantiva a prepozice (*na-*, *pod-*, *za-*, *po-*). Např. *náušky* – látková ochrana na uši koně (název pro jednotlivou část výbavy pro koně); *nákrčák* – řemínek, jež vede kolem krku koně (název pro jednotlivou část výbavy pro koně); *podbřišák* – součást sedla (název pro jednotlivou část výbavy pro koně); *poprsák* – poprsní řemen (název pro jednotlivou část výbavy pro koně).

3.2.1.2. Substantiva tvořená skládáním

V této kategorii se slovní základ kombinuje s jiným slovním základem. Nejčastějším konektem (spojovací samohláskou) je *-o-*. Uvedeme si několik příkladů:

jedn-o-kulč-ák (označení koně podle jeho vlastnosti) – derivační kompozitum

klab-o-nos (název pro část koňského těla)⁶ – kompozitum s koncovkou nulovou

koň-o-bus (vůz pro přepravu koní) – kompozitum s koncovkou nulovou

mim-o-chod-ník (označení koně podle jeho vlastnosti) – derivační kompozitum

pol-o-krev-ák (název pro plemeno koně) – derivační kompozitum

tepl-o-krev-ák (název pro plemeno koně) – derivační kompozitum

⁶ Tento rys je nejtypičtější pro plemeno starokladrubského koně, který se chová v Národním hřebčíně v Kladrubech nad Labem a ve Slatiňanech. Klabonos může odborníkům napovědět o původu plemene koně.

3.2.2. Adjektiva

Tento slovní druh se v sebraném materiálu většinou realizoval na základě různých vlastností koní (např. *nabušený*, *nadupaný* apod.). Adjektiva byla zastoupena v počtu 1,7 % z celku, což se může označit za velmi nízkou produktivitu.

V případě mluvy chovatelů koní jsme se setkali pouze s adjektivy, která byla utvořena ze sloves. Jednalo se zejména o přídavná jména rezultativní pasivní, jež vznikají adjektivizací přičestí trpných sloves pomocí formantu -ý (př. *nabušený*, *načatý*, *nadupaný*, *splavený*). Vyjadřují vlastnost plynoucí ze zasažení dějem.

3.2.3. Verba

Slovesa označují činnost koní, jezdců, pracovníků a pomocníků ve stáji a jsou nejčastěji odvozena od substantiv (*bobkovat*, *kozlovat*), nebo vznikají adaptací přejatých sloves (*brejchovat*, *futrovat*, *kentrovat*, *kurtovat*, *prubovat*, *pucovat*, *rajtovat*, *trapovat* aj.). Jsou však i domácího původu (*naložit*, *přelíznout* apod.). Tento slovní druh měl vyšší zastoupení než adjektiva (tvoří ho 7,7 % z celku), nikoli však tak vysoké jako substantiva, která ve sběru značně převažovala. Tvoření sloves může probíhat tzv. *suffixací* nebo *prefixací*.

U **suffixace** hovoříme zejména o kmenotvorných formantech *-nou-*, *-e-/-ě-*, *-i-*, *-a-* nebo *-ova-*, jež se nachází před infinitivní koncovkou *-t*. Uvedeme si několik příkladů (pokaždé se jedná o víceslabičné sloveso):

a) formant *-nou-*

prasknout – zchromnout na nohy (stav koně)

b) formant *-a-*

píchat – kulhat (činnost koně)

c) formant *-ova-* (v sebraném materiálu nejpočetněji zastoupená slovesa)

bobkovat – vykonávat fyzickou potřebu (činnost koně); *kozlovat* – provádět nepřírozené skoky ze strany na stranu (činnost koně); *pucovat* – čistit koně (činnost pracovníka, jezdce); *rajtovat* – jezdit na koni (činnost jezdce); *trapovat* – klusat (činnost koně), viz výše.

U **prefixace** byly využity prefixy *na-*, *pře-*, *roz(e)-*, *vy-*. Jednalo se o méně produktivní typ než u procesu sufixace.

a) předpona *na-*

nacátovat – nasedlat a nauzdit koně (činnost pracovníka, jezdce); *naložit* – vztekle pobízet koně (činnost jezdce)

b) předpona *pře-*

přelíznout – nedbale vyčistit koně (činnost pracovníka, jezdce)

c) prefix *roz(e)-*

rozejít se – dostat koně do požadovaného tempa (činnost koně a jezdce)

d) předpona *vy-*

vystoupit si – spadnout z koně (činnost jezdce); *vytahovat se* – kůň, jenž neposlouchá jezdce (činnost koně).

Shrnutí

I v mluvě chovatelů a milovníků koní jsme měli možnost nalézt hojně zastoupení nejen v procesu *odvozování*, nýbrž i ve *skládání slov*. Za nejčastější odvozovací sufix považujeme *-ák* (př. *grošák*, *podbřišák*, *vazák* aj.), využívaný ve slangu zájmových skupin a v profesní mluvě. Substantiva utvořená skládáním byla zastoupena v počtu 2,7 % z celkového počtu podstatných jmen (226). Adjektiva byla reprezentována nejmenším množstvím odvození. Slovesa byla produkována pomocí sufixace i prefixace. I když mezi produktivnější typ patří všeobecně prefixace, v našem souboru tomu bylo naopak a převládalo tvoření pomocí sufixace.

3.3. Lexikální analýza

Tato skupina je rozdělena do dalších podskupin: *univerbizace*, *výrazy přejeté z cizích jazyků*, *terminologické výrazy*, *výrazy slovesné*, *výrazy neslovesné*, *synonymní výrazy*, *výrazy předponově-příponové*, *zkratky a zkratková slova* a *shodné výrazy užívané v jiném slangu*.

U sebraného materiálu jsme sledovali způsob vytváření jednotlivých slov, především pak jejich vznik a původ.

3.3.1. Univerbizace

Jedná se o slovotvorný postup, kdy většinou z dvouslovného pojmenování vznikne výraz jednoslovný. U profesní češtiny se s tímto zkracováním můžeme setkat velice často z důvodu jazykové hospodárnosti a ekonomičnosti vyjadřování. Slova utvořená univerbizací představují 24,3 % z celkového počtu substantiv (226). Typické přípony a utváření nových slov si uvedeme na několika vybraných příkladech, jež budou popisovány následovně: dvouslovné pojmenování → vznik jednoslovného pojmenování a do závorky uvedeme sémantickou skupinu výrazu.

a) sufix *-ák*

andaluský kůň → *andalusák* (název plemena koně)

bretaňský kůň → *bretaňák* (název plemena koně)

grošovaný kůň → *grošák* (název koně podle zbarvení srsti)

kolmý skok → *kolmák* (typ překážky)

kopytní háček → *kopyťák* (výbava k čištění koně)

krytá jízdárna → *kryťák* (název místní)

parkurový kůň → *parkurák* (název koně podle příslušnosti závodní disciplíny)

pracovní klus → *pracák* (označení pro chod koně)

b) sufix *-ka*

kroková vyjížďka → *krokovka* (typ vyjížďky)

kruhová jízdárna → *kruhovka* (název místní)

odpocovací deka → *odpocka* (název pro jednotlivou část výbavy pro koně)

stájová ohlávka → *stájovka* (název pro jednotlivou část výbavy pro koně)

c) sufix -as

chladnokrevný kůň → *chlad'as* (název plemena koně)

plnokrevný kůň → *plňas* (název plemena koně)

d) sufix -áč

strakatý kůň → *strakáč* (název koně podle zbarvení srsti); někdy uváděn také výraz *strakoš*

e) sufix -an/-án (příklady zastupují sémantickou skupinu: názvy plemen koní)

andaluský kůň → *andalúzán*

fríský kůň → *frísán*

hannoverský kůň → *hanoverán*

lipický kůň → *lipicán*

percheronský kůň → *peršan*

f) nulová koncovka (s -0 koncovkou se setkáme pouze u sémantické skupiny: názvy plemen koní)

arabský kůň → *arab*

berberský kůň → *berber*

brabantský kůň → *brabant*

norický kůň → *norik*

suffolský kůň → *safolk*

trakénský kůň → *trakén*

velšský pony → *velš*

g) formant -á

Velká pardubická steeplechase → *Velká* (typ překážkového závodu).

V sebraném materiálu se nejčastěji vyskytovaly sufixy *-ák*, *-ka*, řidčeji jsme shledali přípony typu *-as*, *-áč* nebo *-an/-án*. V sebraném materiálu jsme se rovněž setkali s tzv. *nulovou koncovkou* (-0) a zvláštností byl i samostatný formant *-á*.

3.3.2. Výrazy přejaté z cizích jazyků

I slova cizího původu jsou ve slovníku zastoupena velmi hojně. Představují 12,9 % z celkových 286 výrazů. Přejaté lexikální jednotky se do slovní zásoby dostávají zejména přímým stykem s příslušníky z cizích zemí. V České republice se jedná především o komunikaci s Němci. Tato slova pak na určitém území mohou vytvářet vědecké termíny⁷ nebo vznikne pojmenování, jež patří do kategorie slangu. Přejaté výrazy jsme rozdělili do tří skupin:

- a) přejímky z cizích jazyků bez slovotvorné úpravy;
- b) přejímky z cizích jazyků se slovotvornými příponami/koncovkami českými;
- c) přejímky od původu složeniny.

Na jednotlivých výrazech vysvětlíme, z kterého jazyka byla lexikální jednotka převzata a co původní slovo znamená v překladu do češtiny. Využívali jsme *Stručný etymologický slovník* (1967), *Etymologický slovník* (1971) a *Slovník nespisovné češtiny* (2009). Jednotlivé publikace vždy uvedeme ve zkratce za dané slovní spojení (*Stručný etymologický slovník* = SES; *Etymologický slovník* = ES; *Slovník nespisovné češtiny* = SNČ). Výrazy *canter*, *cross-country* a *lídr* jsme vyhledali v cizojazyčném slovníku (CS) *Velký anglicko-český slovník* (2006).

a) přejímky bez slovotvorné úpravy

bandáž

- z fr. *bandage* od *bander* obvázat k *bande* pouto, z germ. základu *bind* vázat (SES, s. 92)

braun

- z něm. *braun* hnědá barva (SES, s. 104)

cajk

- z něm. *Zeug* nástroj, nářadí (ES, s. 80)

folblut

- z něm. *Vollblut*, *voll* plný *Blut* krev (jezdecký slang) (SNČ, s. 136)

fuks

- *fuksa* snad od *Fuchs* liška, podle barvy (SNČ, s. 142)

⁷ V kapitole *Terminologické výrazy* jsme se rovněž setkali se slovy z cizích jazyků např. *kavaleta* (z it.); *šňupka* (z něm.) či *box* (z ang.).

- barvy koní bývají vystihovány jmény jistých zvířat, dále např. *vraný* je od *vran* „*havran*“ (ES, s. 147)

futr

- něm. *Futter* žrádlo, krmivo (SNČ, s. 143)

galop

- z něm. *Galopp* cval z it. *galoppo* (SES, s. 177)

hengr

- z něm. *Hänger, hängen* zachytit, zavěsit (SNČ, s. 159)

chapsy

- původ slova nejasný

kentr

- ang. *canter* lehký cval, drobný klus, poklus (CS, s. 250)

lídr

- ang. *leader* vůdčí osobnost, vůdce, předák (CS, s. 860)

maš

- ang. *mash* míchanina, kaše, zápara (obilná); jezdecký slang (SNČ, s. 244)

pígl

- něm. *Bügel* třmen (SNČ, s. 309)

rajštok

- něm. *Reitstock* (zast.) jezdecký bičík, dnes *Gerte* (SNČ, s. 345)

rap

- z něm. *Rappe* vraný kůň (ES, s. 698)

šlic

- něm. *Schlitz* štěrbin, trhlina, poklopec (SNČ, s. 395)

štont

- z něm. *Stand* od *stehen* stát (SES, s. 473)

trap

- něm. *trapp* rychle, honem; *trappen* rychle klusat (SNČ, s. 430)
- V. Machek spojuje *trap* s rus. *tórop* spěch, *toropit'* pobádati ke spěchu (ES, s. 649)

b) adaptované přejímky se slovotvornými příponami/koncovkami českými

caplování

- něm. *zappeln* vrtět se, trhat sebou, přešlapovat (o koních) (SNČ, s. 82)

cígle

- něm. *Zügel* uzda, oprat' (SNČ, s. 84)

frišák

- z něm. *frisch* čerstvý, chladný (SNČ, s. 140)

futrovat a futrovna

- odvozeniny od něm. základového slova *Futter* žrádlo, krmivo (SNČ, s. 143)

hajtra

- snad přes něm. z fr. *haridelle* sešlý kůň (SES, s. 185)

herka

- z něm. *Göre* sešlá kobyła (SES, s. 190)

kamaše

- něm. *Gamasche* z fr. *gamaches*, a to ze špan. *Gandamachi* podle tripolské oázy Ghadamas (SES, s. 229)

kšíry

- něm. nář. *Gschirr*, spis. *Geschirr* koňský postroj (SNČ, s. 218)

kurtovat

- od něm. *Gurt* pás (SNČ, s. 222)

méblák

- z něm. *Möbelwagen*, *Möbel* nábytek, *Wagen* vůz (SNČ, s. 246)
- z něm. *Möbel*, a to z fr. *meuble* z lat. *mobilis* pohyblivý (SES, s. 307)

prubíř

- z něm. *probieren* vyzkoušet (SNČ, s. 334)

prubovat

- něm. *probieren* vyzkoušet (SNČ, s. 334)

pucovat

- z něm. *putzen* čistit (SNČ, s. 341)

rajbovat

- z něm. *reiben* třít (SNČ, s. 345)

rajtovat

- z něm. *reiten* jezdit na koni (SNČ, s. 346)

rajtky

- něm. *Reithose*, *reiten* jezdit na koni, *Hose* kalhoty (SNČ, s. 346)

rajťák

- od něm. *Reiter*, *reiten* jezdit na koni (SNČ, s. 345)

šporna

- něm. *Sporn* ostruha (SNČ, s. 406)

štycování

- z něm. *stützen (sich)* opřít se, vzepřít se (SNČ, s. 415)

trapovat

- z něm. *trappen* rychle klusat (SNČ, s. 430)

c) přejímky, jež jsou od původu složeniny

caplkentre

- jedná se nejspíše o složeninu z něm. *zappeln* vrtět se, trhat sebou, přešlapovat (o koních) (SNČ, s. 82) a ang. *canter* cval, cválat (CS, s. 250)

cross-country

- ang. *cross-country* přespolní nebo terénní běh, krosový závod (CS, s. 394)

V našem případě se nejedná o běžecký závod lidí, nýbrž o terénní závod koní.

šlaufcígl

- Složeninu *šlaufcígl* jsme nikde nenašli, ale můžeme se domnívat, že se také jedná o přejímku z němčiny (něm. *Schlauch* hadice, *Zügel* uzda).

štajgrpysk

- něm. *Stallgebiss* udidlo, *Stall* stáj, *Gebiss* skus zubů, též uzda; jezdecký slang (SNČ, s. 409)

Při analýze jednotlivých lexikálních jednotek jsme nejvíce výrazů našli ve *Slovníku nespisovné češtiny* (2009). Výrazy z této skupiny většinou patří do tzv. *slangismů*. Nejproduktivnější byly přejímky z jazyka německého, ojediněle také z jazyka anglického.

3.3.3. Terminologické výrazy (jednoslovné)

V každém sportovním odvětví se zájemci setkají i s používáním termínů pro daný obor. Může se ovšem také stát, že neznalec (amatér) si o některých výrazech může myslet, že patří do specifické kategorie slangu. Pokud by se jedinec chtěl oboru věnovat intenzivně, měl by si pak základní terminologii nastudovat.

Tyto lexikální jednotky byly ve slovníku zastoupeny v počtu 20 % z celku (286). V příkladové části uvedeme ta slovní pojmenování, u kterých jsme našli jejich původ a vznik. Pracovali jsme s publikacemi: *Stručný etymologický slovník* (1967),

Etymologický slovník (1971) a *Slovník nespisovné češtiny* (2009). K jednotlivým výrazům vždy uvedeme jejich původ a stručně bude následovat, z jaké publikace jsme čerpali (*Stručný etymologický slovník* = SES; *Etymologický slovník* = ES; *Slovník nespisovné češtiny* = SNČ). Výraz *martingal* jsme dohledali v cizojazyčném slovníku (CS) *Francouzsko-český, česko-francouzský velký slovník* (2007). Analyzovali jsme tyto termíny:

albín

- port. *albino* bělavý (od lat. *albus* bílý) (SES, s. 74)

box

- z ang. *box* krabice, ohrazené oddělení (SES, s. 103)

čabraka

- z maď. *csábrág*, a to z tur. *čaprak* (SES, s. 116)
- J. Hugo pokládá tento výraz za cirkusový slang (zdobená příkrývka pro koně) (SNČ, s. 90)
- výraz se do č. dostal asi přes maď. *csábrág*, *csáprák* (ES, s. 92)

doupě

- všeslov. asi jen baltoslovanské (lit. *dubus* = stč. *dúpě*) (SES, s. 139)

fajfka

- z něm. *Pfeife*, pův. „píšťala“⁸ z lat. *pipa* (SES, s. 161)
- z něm. *Pfeife* (Tabak-) (ES, s. 139)

hřebelcování

- od *hřeblo* psl. *greblo* hrabati (SES, s. 198)

hvězda

- psl. *gvězd-/dzvězd-* (SES, s. 200)

kaštánek

- z lat. *castanea*, a to z řec. *kastanon* (podle města Kastany ve starověké Kolchidě) (SES, s. 236)

kavaleta

- uváděno jako *kavalet* – z it. *cavalletto* (přes něm. *Kavallett*) (SES, s. 238)

kohoutek

⁸ Z dlouholeté praxe u koní můžeme potvrdit, že se někdy označení *fajfka* zaměňuje za výraz *píšťala*. Ten používají především veterinární lékaři.

- stč. *kohút, kokot*; všesl. onom. základ ko-ko (kohoutí svolávání slepic) (SES, s. 246)

kolika

- ze střlat. *colica*, a to z řec. *kōlikē* ke *kōlon* střevo (SES, s. 248)
- nyní evropské slovo (slc. r. pol. *kolika*, něm. *Kolik*, fr. *colique* atd.) (ES, s. 269)

korunka

- z lat. *corona* (SES, s. 262)

lonž

- z fr. *longe* od fr. *long* dlouhý, a to z lat. *longus* (SES, s. 293)

lucerna

- z lat. *lucerna* od *lucere* svítit od *lux* světlo (SES, s. 294)

martingal

- z fr. *martingale* pomocná otež jezdeckého koně (CS, s. 391)

mimochodník

- ze stč. *jinochodník* (složeno z jiný „jediný“; viz jiný a choditi) – kůň kráčeující současně nohama jedné strany (SES, s. 314)

ostruha

- stč. *ostroha* – asi souvisí s *ostroh* = ostrý (SES, s. 349)

pasáž

- fr. *passage* od *passer* přecházet (SES, s. 361)

rousy

- vznik od *rousati* vl. třepit se (SES, s. 424)
- slovo expresivní, chlupy na spodním okraji oděvu, noh; je to tedy nejspíše postverbale k *rusati* (ES, s. 519)

sivák

- všeslov. (SES, s. 438)
- baltický ekvivalent je lit. *šývas* (o koni plesnivé barvy, též o zajíci) (ES, s. 545)

stíhání

- všeslov. od psl. základu *stig-* (SES, s. 452)

strakáč

- od adjektiva *strakatý* (ES, s. 581)

šňupka

- z něm. *schnupfen* šňupat (SES, s. 469)
- z něm. *schnippe* šňupka (ES, s. 618)

valach

- snad podle podunajského kmene Volků (lat. *Volcae*, germ. *walch-*) (SES, s. 500)
- u Čechů je *valach* dále lenoch (buď podle pastýřů, kteří byli vždy pokládáni za lenochy, nebo podle kleštěných hřebců, kteří jsou proti nekleštěným silnější, ale malátnější; odtud *valašit* lenošiti) (ES, s. 675)

vraník

- pochází od jména *havran*; ten je nápadný svou sytou a lesklou černí zvláště v zimě na sněhu. *Vraný* vzniklo adjektivizací původního názvu *havrana*, dokud zněl česky ještě *vran*, bez *ha-*. Ten název se dával černým koním jako vlastní jméno (u Němců *Rabe* nebo *Rappe* havran). Podobně jako nazrzlý kůň je zván mor. *liška*, něm. *Fuchs* (> č. *fuksa*), šedivý slc. *myška* atd. (ES, s. 698)

žlab

- všeslov. od základu *gelbhrus* (SES, s. 524)
- bude z *želbъ* zkříženého s *dolb-* (č. *dlab*, *dlabati*) (ES, s. 729)

Mnoho pojmenování vzniklo také na základě tzv. *metafory* (přenášení významu na základě vnější podobnosti). Např. *box* (z ang. *krabice*; ohraničené stání pro koně); *hvězda* (odznak koně na hlavě ve tvaru hvězdy); *kaštanek* (zrohovatělá kůže na noze koně ve tvaru kaštanu); *kohoutek* (přípodobnění ke kohoutímu hřebínku = něco, co vyčnívá); *lucerna* (odznak koně na hlavě ve tvaru lucerny); *sivák* (označení zbarvení koně podle sivé barvy) aj.

3.3.4. Výrazy slovesné

Jedná se o víceslovná spojení, jež obsahují sloveso (př. *házet kozla*, *mít železo v hubě*, *stavět svíce* aj.). Tyto slovesné výrazy, jež tvoří 6,6 % z celkového počtu slov v sebraném materiálu (286), jsme se snažili nalézt ve *Slovníku české frazeologie a idiomatiky 3* (2009). Je překvapivé, že jsme našli pouze jeden slovesný výraz: *dělat koniny*.

př.: *dělat koniny/vyvádět koniny viz dělat/vyvádět voloviny* = dělat rozpustilé nebo veselé nesmysly, hlouposti, popř. výtržnosti (Čermák, 2009, s. 894) Toto konkrétní spojení můžeme označit za frazeologické pojmenování, kdy hovoříme o ustálené slovní kombinaci jednoho slovního druhu s jiným, přičemž je jeden z výrazů omezen právě na kombinaci slov v daném významu.

U této kategorie jsme mohli zpozorovat také silné zastoupení expresivity, jež dokazovala spontánní vznik slovních spojení bezprostředně na místě sběru (př. *dostat pod ocas*). Ve spojení jsme se rovněž setkali s tzv. *izolovanými slovesy*: *být, jít, mít*.

3.3.5. Výrazy neslovesné

V sebraném materiálu nebyla pouze jednoslovná pojmenování, nýbrž jsme vyhledali i některá víceslovná spojení. Kategorii jsme nazvali *výrazy neslovesné*, poněvadž dané sousloví neobsahuje sloveso, ale je sestaveno vždy z přídavného jména a substantiva (př. *čisté nohy, volná otěž* aj.). Tyto lexikální jednotky jsou zastoupeny v počtu 4,5 % z celkového počtu výrazů ve slovníku (286).

Jednotlivá sousloví jsme se snažili dohledat ve *Slovníku české frazeologie a idiomatiky 2* (2009). Je překvapivé, že jsme našli pouze jeden shodující se výraz: *jelení krk* (labutí krk) = ladný delší a štíhlý krk u ženy (Čermák, 2009, s. 155). V oboru jezdeckví se toto pojmenování používá na základě metafor (přenesení významu).

Pojem *kohoutí krok* jsme konkrétně ve *Slovníku české frazeologie a idiomatiky 2* (2009) nenalezli, ale setkali jsme se s podobnými neslovesnými výrazy (např. *hlemýžďí krok* – velmi pomalý pohyb; *kočičí krok* – lehké a tiché našlapování; *laní krok* – lehká a ladná chůze). (Čermák, 2009, s. 155-156) Toto pojmenování rovněž vzniklo na základě metafor (stejně jako u příkladu *jelení krk*). *Kohoutí krok* bychom mohli definovat jako nepřirozené našlapování koně velmi zvysoka. Mezi další frazeologické spojení patří např. výraz *vraný kůň* (kůň černé barvy; vraník) (Čermák, 2009, s. 160)

Po komparaci s publikací *Velká kniha o koních* (1991) řadíme do kategorie neslovesných terminologických pojmenování následující výrazy: *chovná klisna, lehký klus, mléčná huba, sebraný kůň, těžký klus a úhoří pruh*. I na příkladu *mléčná huba* vidíme přenesení významu na základě vnější podobnosti (mléko je bílé, *mléčná huba* koně je rovněž bílá) či *tvarohové nohy* (tvaroh je bílý, *tvarohové nohy* koně jsou též bílé).

3.3.6. Synonymní výrazy

Synonyma jsou lexikální jednotky podobného významu, přičemž se od sebe liší svou formou. V sebraném materiálu se ne vždy jednalo pouze o synonymní dvojice, ale zaznamenali jsme také tzv. *synonymické řady* (typický je příznak expresivity). Uvedeme si na následujících příkladech:

arabský kůň – arab – arabák (název plemena koně)

blikačky – blinkers – klapky (název pro jednotlivou část výbavy pro koně)

cvalovka – galopáda (typ vyjížděky)

kavaleta – klacek – kláda (typ překážky)

koňobus – méblák – henger (vůz pro koně)

krmírna – futrovna – ovsárna (název místní)

rajštok – pajč – tágo – žíla – rákoska – tušírka (označení jezdecké pomůcky pro jezdce)

3.3.7. Výrazy předponově-příponové

Je překvapivé, že jsme se ve slovníku shledali i s těmito zástupci slovotvorného procesu předponově-příponového. Ze skupiny substantiv (226) tvořila tato slova 2,6 %. Jedná se zejména o názvy pro jednotlivé části výbavy pro koně. Na následujících příkladech si uvedeme způsob jejich utváření.

Předpony

a) prefix *ná-*

př. *náušky, nákrčák*

b) prefix *pod-*

př. *podbřišák*

c) prefix *po-*

př. *ponožka, poprsák*

Přípony

a) sufix *-ák*

př. *nákrčák, podbřišák, poprsák*

b) sufix *-ka/-ky*

př. *náušky, ponožka*

3.3.8. Zkratky a zkratková slova

V této kategorii představíme výrazy, jež vznikly na základě pojmenování z tzv. *iniciálových zkratek*. Většinou se bude jednat o zkratková slova závodních disciplín v parkurových soutěžích. Pouze jeden příklad bude reprezentovat zkratku pro plemeno koně. Tato pojmenování tvořila 2,6 % z celkového počtu substantiv (226).

elko → iniciálová zkratka parkurového závodu stupně L

esko → iniciálová zkratka parkurového závodu stupně S

estéčko → iniciálová zkratka parkurového závodu stupně ST

zetelko → iniciálová zkratka parkurového závodu stupně ZL

zetko → iniciálová zkratka parkurového závodu stupně Z

čétéčko → iniciálová zkratka pro plemeno koně ČT (český teplokrevník)

3.3.9. Shodné výrazy užívané v jiném slangu

Setkali jsme se i se slovy, která měla význam se sebranými výrazy buď podobný (např. *kýbl*) nebo se definicí zcela lišila (např. *čabraka*, *plavák* aj.). Pracovali jsme s *Výběrovým slovníkem českých slangů* (2003) od J. Hubáčka, kde jsme našli několik příkladů. Za lexikální jednotkou uvedeme kategorii slangu a stručné vysvětlení. Vyhledali jsme tato shodná pojmenování:

arab – sport. přemet stranou bez dohmatu s celým obratem

blembák – horol. ochranná přilba proti padajícímu kamení

čabraka – mysl. žlutobílé sedlo na bocích muflonů

fajfka – div. držák menších svítidel upevněný přímo na stěnu dekorace

kohoutek – vězeň. proužek vlasů ponechaný vězni koncentračního tábora při střihání dohola

krokovka – sport. krokové variace (krasobruslařské)

kýbl – voj. přilba

myšák – vězeň. člen samosprávy

píchat – sport. lyž. zabodávat hole

plavák – ryb. volně připevněná plovoucí bedna k uložení ryb

pošťák – voj. voják z povolání nižší hodnosti

pracák – div. reflektor užívaný jen při práci na scéně nebo při zkouškách

prasknout – stud. neuspět u zkoušky

provozák – *letec*. mechanik

pucák – *voj. zast.* vojenský sluha

roček – *mysl.* srnec v prvním roce stáří

strakáč – *hud.* kytara zn. Fender s typovým označením Stratocaster

štont – *div.* stojan na kulisy

železo – *div.* bezpečnostní opona pro zamezení šíření požáru

Je patrné, že s některými sebranými výrazy se nesetkáme pouze v „koňarské“ mluvě. Může se jednat také o výrazy používané např. v *divadelním* či *vězeňském slangu*.

Závěr

V této bakalářské práci se analyzoval jazyk chovatelů a milovníků koní z hlediska slovotvorných a lexikálních postupů. Teoretická část se zabývala jazykem jako nástrojem komunikace, dále se popisovalo rozvrstvení národního jazyka. Největší pozornost byla věnována nespisovné češtině, jež se v sebraném materiálu u jednotlivých výrazů vyskytovala nejčastěji. V praktické části se prováděla slovotvorná analýza vybraných slov, poté následovala analýza lexikální, u níž dominovaly rozborů z hlediska původu jednotlivých lexikálních jednotek.

Cílem výzkumu bylo sesbírat co nejvíce specifických pojmenování pro oblast jezdeckého sportu. Následný rozbor konkrétních výrazů ilustruje jejich postupný vznik. Sběr byl prováděn pomocí dotazníků, dále se lexikální jednotky zaznamenávali v terénu a částečně se excerpovala i odborná literatura. Za nejpřínosnější způsob sběru se považuje práce v terénu, při níž byly výrazy používány spontánně a mluvčí nebyli nijak ovlivňováni. Celkem se získalo 286 slov, jež se týkají oboru chov koní a jezdeckví.

V počátečních hypotézách se předpokládal výskyt shodných výrazů z jiných oblastí sportu. Některá vyexcerpovaná pojmenování se shodovala, ale jejich význam byl ve většině případů zcela odlišný. Tato domněnka se tedy potvrdila, jelikož se několik takových příkladů dohledalo ve *Výběrovém slovníku českých slangů* (2003) od J. Hubáčka (např. *arab*, *čabraka*, *plavák* aj.).

Další hypotézou byl výskyt slovních spojení, jež jsou přejata z cizích jazyků. Největší zastoupení měly přejímky z německého jazyka (např. *cajk*, *futrovat*, *rajtovat* aj.). Z anglického jazyka se zaznamenaly výrazy *box*, *kentr* (*kentrovat*), *cross-country* a *lídr*. Ojedinele se vyskytla lexikální jednotka z dalších cizích jazyků, např. z francouzského jazyka (*martingal*) nebo z italského jazyka (*kavaleta*).

Expresivita byla patrná především v utváření synonymických řad, u nichž se pomocí jazykové hry vytvářela různá pojmenování pro jednu určitou věc (např. *bič - pajč - rajštok - rákoska - tágo - tušírka - žíla*).

Slovní druhy nejproduktivněji reprezentovala substantiva (79 %), jež byla nejhojněji zastoupena v následujících sémantických skupinách: názvy plemen koní (*arabák*), názvy koní podle zbarvení srsti (*šiml*) a názvy pro jednotlivé části výbavy pro koně (*blikačky*). Zastoupena byla rovněž adjektiva (1,7 %), jež jsme v původních hypotézách neočekávali (např. *nabušený*). Verba (7,7 %) reprezentují tři sémantické

skupiny: činnost koní (*kozlovat*), činnost zaměstnanců ve stáji (*futrovat*) a konání jezdců (*rajtovat*), přičemž počet sloves byl v těchto kategoriích vyrovnaný.

Mezi slovo tvorné procesy, jež byly nejčastěji stanoveny jako způsob utváření nových lexikálních jednotek, patří proces tzv. *univerbizace* (př. *fríský kuň* → *frís-ák*). Nejčastěji byla zaznamenána přípona *-ák*. Hojně zastoupení měly rovněž přejímky z cizích jazyků (jednalo se zejména o německý jazyk).

Skupiny, jež jsou pojmenovány *zkratková slova*, *víceslovné výrazy neslovesné* a *slovesné*, jsou překvapivé, protože se jejich zastoupení ve sběru vůbec nepředpokládalo (př. *elko*, *kohoutí krok*, *dělat koniny*).

Výskyt terminologických pojmenování se očekával, neboť bez takových lexikálních jednotek neexistuje žádné sportovní odvětví. Některé zaznamenané termíny působily nespisovně (např. *pstružák*) nebo se projevovaly jako slova zdobně utvořená jazykovou hrou (např. *beránek*).

Po důkladné analýze sebraného materiálu se může konstatovat, že hranice mezi profesní mluvou a slangem je velmi volná. Z pracovního hlediska hraje důležitou roli výrazová úspornost a jednoznačnost, zatímco při zájmové činnosti vstupuje do popředí citový projev k určitým záležitostem a také již zmiňovaná jazyková hra. Ve sběru jednoznačně dominovala profesní mluva. Zastoupení slangových pojmenování jsme očekávali vyšší.

Pro charakteristiku sebraných výrazů je určující i věková kategorie respondentů pohybujících se v tomto prostředí. Jedná se totiž jak o dětské zástupce, tak i o příslušníky mládeže, dospělých jedinců i starších osob. Dá se tedy očekávat neustálé navyšování počtu „koňarských“ výrazů zejména proto, že jazyk jako nástroj lidské komunikace je velmi dynamický a živý a potřeba nahrazovat terminologická pojmenování je v zájmové činnosti velmi vysoká.

Zájem o chov koní a jezdeckví se v současné době neustále zvyšuje.⁹ Mluvu „koňáků“ jsme rovněž zaregistrovali i v dílech z let minulých. Jednalo se o literární pohádkovou klasiku od J. Drdy: *Dalskabáty*, *hříšná ves*, *aneb*, *Zapomenutý čert: komedie o osmi obrazech* (1960), kdy si hlavní postavy (Mates a kovář) povídají o netypickém zbarvení koní.

⁹ V archivu České televize v pořadu *O češtině* jsme zhlédli ukázkou na téma „*O profesní češtině dostihových závodů*“. Dostupné z < <http://www.ceskatelivize.cz/porady/10098745482-o-cestine/210572235500007/video/> >.

V předkládané bakalářské práci jsme se pokusili přiblížit prostředí jezdeckého sportovního odvětví a tamní mluvy. Doufáme, že jsme dílčí sondou, jež se týkala charakterizace komunikace mezi „koňáky“, přispěli k rozšíření povědomí o této oblasti vyjadřování. Rozsah sebraného materiálu v této práci nepokrývá veškeré jazykové prostředky slangu a profesní mluvy, jež jsou dané skupině uživatelů k dispozici. Proto by se výzkum profesní mluvy a slangu z oblasti chovatelů koní a jezdeckví měl nadále rozšiřovat a zkoumat.

Seznam použité literatury

- BACHMANNOVÁ, Jarmila. KARLÍK, Petr. NEKULA, Marek a PLESKALOVÁ, Jana. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN – Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-484-X.
- ČECHOVÁ, Marie. *Čeština – řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN – Státní pedagogické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9.
- ČERMÁK, František. HRONEK, Jiří a MACHAČ, Jaroslav. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 3. Výrazy slovesné*. 2., přeprac. a dopl. vyd., V nakl. Leda 1. vyd. Praha: Leda, 2009. ISBN 978-80-7335-218-9.
- ČERMÁK, František. HRONEK, Jiří a MACHAČ, Jaroslav. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 2. Výrazy neslovesné*. 2., přeprac. a dopl. vyd., V nakl. Leda 1. vyd. Praha: Leda, 2009. ISBN 978-80-7335-217-2.
- DRDA, Jan. *Dalskabáty, hříšná ves, aneb, Zapomenutý čert: komedie o osmi obrazech*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1960.
- EDWARDS, Elwyn Hartley. *Velká kniha o koních*. 1. vyd. Londýn: Dorling Kindersley, 1991. ISBN 80-85265-36-2.
- Francouzsko-český, česko-francouzský velký slovník*. 1. vyd. Brno: Lingea, 2007. ISBN 978-80-87062-05-0.
- FRONEK, Josef. *Velký anglicko-český slovník*. 1.vyd. Voznice: Leda, 2006. ISBN 80-7335-022-X.
- GILLET, Émilie. *Kapesní slovník (česko-koňský; koňsko-český)*. 1. vyd. Brno: CPress, 2013. ISBN 978-80-264-0113-1.
- GREPL, Miroslav. KARLÍK, Petr. NEKULA, Marek a RUSÍNOVÁ, Zdenka. *Příruční mluvnice češtiny*. 2., opr. vyd. Praha: NLN – Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7106-624-8.
- HAUSENBLASS, Karel. KUCHAR, Jaroslav a VÍTOVÁ, Petra. *Čeština za školou*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1974.
- HOLUB, Josef a LYER, Stanislav. *Stručný etymologický slovník jazyka českého: se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*. 1. vyd. Praha: SPN – Státní pedagogické nakladatelství, 1968.
- HUBÁČEK, Jaroslav. JANDOVÁ, Eva a SVOBODOVÁ, Jana. *Čeština pro učitele*. 2. vyd. Opava: VADE MECUM, 1998. ISBN 80-86041-30-1.
- HUBÁČEK, Jaroslav. *O českých slanzích*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1979.

- HUBÁČEK, Jaroslav. *Malý slovník českých slangů*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1988.
- HUBÁČEK, Jaroslav. *Výběrový slovník českých slangů*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2003. ISBN 80-7042-629-2.
- HUGO, Jan. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. 3., rozš. vyd. Praha: Maxdorf, 2009. ISBN 978-80-7345-198-1.
- JELÍNEK, Antonín. *Dostihová čítanka*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1991. ISBN 80-204-0184-9.
- KOVÁŘ, Pavel. *Velká pardubická*. Praha: XYZ, 2011. ISBN 978-80-7388-408-6.
- MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. 3. nezměn. vyd. Praha: Academia, 1971.
- MALIŠ, Otakar. MACHOVÁ, Svatava a SUK, Jaroslav. *Současný český jazyk. Lexikologie*. Praha: Karolinum, 1999.
- MICKLEM, William. *Příručka jízdy na koni*. Londýn: Dorling Kindersley, 2004. ISBN 80-242-1226-9.
- O češtině 2*. 1. vyd. Praha: Česká televize, 2008. ISBN 978-80-7404-011-5.
- PŘIKRYLOVÁ, Jarmila a HUSÁKOVÁ, Táňa. *Koně. Velká kniha o chovu a výcviku koní*. 1. vyd. Praha: Cesty, 1995. ISBN 80-7181-014-2.
- Sborník přednášek z III. konference o slangu a argotu v Plzni 24. - 27. ledna 1984*. 1. vyd. Plzeň: Západočeská univerzita, 1987.
- SUK, Jaroslav. *Několik slangových slovníků: Současný český kriminální slang, slang chartistů, slang profesionálních řidičů, slang teplárenských zaměstnanců, vojenský slang*. Praha: Inverze, 1993. ISBN 80-900632-9-2.

Časopisy

Jezdectví, 2013, Praha: PNS, č. leden – prosinec, ISSN 1210-5406.

Elektronické zdroje

Koně – jezdectví. Koňský slovník [online]. Dostupné z: < <http://kone-jezdectvi.webnode.cz/ostatni/konsky-slovník/a/> >.

Naše řeč [online]. 1969, roč. 52, č. 2-3 [cit. 7-11-2014]. Dostupné z: < <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5440> >.

Naše řeč [online]. 1981, roč. 64, č. 2 [cit. 8-11-2014]. Dostupné z: < <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6239> >.

O češtině [online]. 2010. Dostupné z: < <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10098745482-o-cestine/210572235500007/video/> >.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Anketa

Příloha č. 2: Vyplněná anketa

Příloha č. 3: Slovník

Příloha č. 4: Vysvětlivky

Anketa

Dobrý den. Jsem studentkou Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Můj studijní obor je Bohemistika. Jako téma své bakalářské práce jsem si zvolila „Jazyk chovatelů a milovníků koní“. V praktické části budu analyzovat sebrané specifické výrazy „koňácké“ mluvy. K uvedeným pojmům, prosím, uveďte Vaše vyjádření, která pro dané slovní spojení používáte při běžné komunikaci v „koňském prostředí“. Děkuji a ať Vám koně jdou!

1. Plemena koní:

andaluský kůň –
anglický plnokrevník –
arabský kůň –
berberský kůň –
brabantský kůň –
bretaňský kůň –
český chladnokrevník –
český teplokrevník –
fríský kůň –
hannoverský kůň –
holštýnský teplokrevník –
huculský kůň –
kůň Převalského –
lipický kůň –
norický kůň –
palomino –
percheronský kůň –
starokladrubský kůň –
suffolský kůň –
trakénský kůň –
velšský pony –

Plemena koní obecně:

teplokrevník –
polokrevník –
plnokrevník –
chladnokrevník –
poník –

2. Zbarvení koní:

bělouš –
hnědý kůň –
plavý kůň –
rezavý kůň –
strakatý kůň –
šedý plavák –
vráný kůň –

3. Výstroj koní a pomůcky:

deka pod sedlem –
chrániče kopyt –
chrániče nohou koně proti zranění –
látková ochrana na uši koně proti hmyzu –
ohlávka –
otěže –
podbřišník –
postroj na koně –
pružný obvaz, kterým se stahují holeně jezdeckých koní –
řemínek, který vede kolem krku koně –
stínidla na oči, která neumožní koni vidět dozadu a do stran –
teplý potah na sedlo –
třímeny –
udidlo –

4. Stavy koní:

co dělá kůň, který je s něčím nespokojený a uši má silně sklopené k hlavě (sloveso) –
co dělá kůň, který se snaží shodit jezdce ze svého hřbetu (sloveso) –
chod neklidného koně (podstatné jméno) –
kůň, který se zpotí je (přídavné jméno) –
kůň, který překypuje energií je (přídavné jméno) –
nečekané zastavení koně (neposlušnost) před překážkou (podstatné jméno) –

5. Jezdci a jejich výbava:

bič –
člověk, který jezdí na koni –
jezdecké boty –
jezdecké kalhoty –
jezdecká přilba -
ochrana na jezdcovy holeně –
ochrana na záda proti poranění páteře –
pomůcka, která se připíná na jezdcovy paty –

6. Obecné pojmy:

bílé zbarvení spodní části nohy koně –
čistit koně –
dostihový kůň –
drezurní kůň –
háček na čištění kopyt –
hřebec, který má jen jedno varle –
jednoletý kůň –
jezdit na koni –
kavaleta –
koňský ocas –
koňský exkrement –

krmení –
kůň, který klká –
místnost, kam se ukládají sedla a uzdečky –
místnost, kde se uskladňuje krmivo pro koně –
místo, kde je kůň ustájený –
označení pro bílé nohy koně –
parkurový kůň –
pomůcka veterináře, která donutí koně poslušnosti –
pracovní cval –
pracovní klus –
provozní kůň –
přední nohy koně –
přívěs pro koně –
starý kůň –
trysk –
úklid boxu od výkalů –
velmi rychlá vyjížďka –
vyjížďka v kroku –
zadní nohy koně -

Vyplněná anketa

1. Plemena koní:

andaluský kůň – andalusák, andalůzan
anglický plnokrevník – folblut
arabský kůň – arab, arabák
berberský kůň – berber
brabantský kůň – brabant
bretaňský kůň – bretaňák
český chladnokrevník – chlad'as
český teplokrevník – čétéčko
fríský kůň – frísák, frísan
hannoverský kůň – hanoverán, hanoverák
holštýnský teplokrevník – holštýn
huculský kůň – huculák
kůň Převalského – převalák
lipický kůň – lipicán
norický kůň – norik
palomino – žlut'ák
percheronský kůň – peršan
starokladrubský kůň – kladrubák
suffolský kůň – safolk
trakénský kůň – trakén
velšský pony – velš, velšák

Plemena koní obecně:

tepokrevník – teplokrevák
polokrevník – polokrevák
plnokrevník – plňas
chladnokrevník – chlad'ák, chlad'as
poník – pond'a, poncl

2. Zbarvení koní:

bělouš – šiml, šimla
hnědý kůň – braun, hnědák
plavý kůň – falb
rezavý kůň – fuks, fuxa, ryzák
strakatý kůň – strakáč, strakoš
šedý plavák – myšák
vraný kůň – rap,

3. Výstroj koní a pomůcky:

deka pod sedlem – podsedlovka
chrániče kopyt – zvony
chrániče nohou koně proti zranění – brnkačky
látková ochrana na uši koně proti hmyzu – čabraka

ohlávka – vazák
otěže – cígle
podbřišník – podbřišák
postroj na koně – cajk
pružný obvaz, kterým se stahují holeně jezdeckých koní – bandáže
řemínek, který vede kolem krku koně – nákrčák
stínidla na oči, která neumožní koni vidět dozadu a do stran – blikáčky, blinkers
teplý potah na sedlo – beránek
třmeny – pígle, železa
udidlo – žiletka

4. Stavy koní:

co dělá kůň, který je s něčím nespokojený a uši má silně sklopené k hlavě (sloveso) – šklebí se
co dělá kůň, který se snaží shodit jezdce ze svého hřbetu (sloveso) – kozluje
chod neklidného koně (podstatné jméno) – caplování
kůň, který se zpotí je (přídavné jméno) – splavený
kůň, který překypuje energií je (přídavné jméno) – nafrišovaný
nečekané zastavení koně (neposlušnost) před překážkou (podstatné jméno) – štycování

5. Jezdci a jejich výbava:

bič – rajstok, rákoska, tágo
člověk, který jezdí na koni – rajťák
jezdecké boty – pérka
jezdecké kalhoty – rajtky
jezdecká přilba – blembák, kýbl
ochrana na jezdcovy holeně – čapsy
ochrana na záda proti poranění páteře – páteřák
pomůcka, která se připíná na jezdcovy paty – ostruha, šporna

6. Obecné pojmy:

bílé zbarvení spodní části nohy koně – ponožky
čistit koně – pucovat
dostihový kůň – dostihák
drezurní kůň – drezúrák
háček na čištění kopyt – kopyťák
hřebec, který má jen jedno varle – jednokulčák
jednoletý kůň – roček
jezdit na koni – rajtovat
kavaleta – klacek
koňský ocas – oháňka
koňský exkrement – kobliha, koblížek
krmení – futr
kůň, který klká – klkáč
místnost, kam se ukládají sedla a uzdečky – sedlovna, přípravná
místnost, kde se uskladňuje krmivo pro koně – futrovna
místo, kde je kůň ustájený – box, stání

označení pro bílé nohy koně – tvarohové nohy
parkurový kůň – parkurák
pomůcka veterináře, která donutí koně poslušnosti – fajfka
pracovní cval – kentr
pracovní klus – pracák
provozní kůň – provozák
přední nohy koně – předky
přívěs pro koně – hengr, koňobus
starý kůň – hajtra, herka
trysk – galop
úklid boxu od výkalů – kydání, místování
velmi rychlá vyjížďka – galopáda
vyjížďka v kroku – krokovka
zadní nohy koně – zadky

Slovník

Popis struktury sebraných výrazů

Slovník obsahuje celkem 286 výrazů z oboru chov koní a jezdeckví. Hesla jsou řazena abecedně, jde tedy o **abecední slovník**. Výrazy jsou specifikovány následovně:

- sebraný výraz, jež je zvýrazněný tučně
- u substantiv je uvedena koncovka 2. p., sg. a jmenný rod
- adjektiva jsou označena zkratkou *příd.*
- u verb je uvedena slovesná kategorie vidu (*dok.* či *ned.*)
- u víceslovných pojmenování je napsána zkratka *vs.*
- každý sebraný výraz je vysvětlen opisem nebo je přiblížen synonymním spojením

A

albín, -a, *m.* označení pro koně s nedostatkem pigmentu (růžová kůže, bílá srst, modré nebo červené oči)

andalusák, -a, *m.* plemeno koně, andaluský kůň

andalúzán, -a, *m.* viz andalusák

arab, -a, *m.* plemeno koně, arabský kůň

arabák, -a, *m.* viz arab

B

babka, -y, *ž.* označení pro starou klisnu

bandáž, -e, *ž.* pružný obvaz, kterým se stahují holeně jezdeckých koní

beránek, -nku, *m.* potah na sedlo

berber, -a, *m.* plemeno koně, berberský kůň

bělouš, -e, *m.* zbarvení koně (srst i žíně jsou bílé)

blembák, -u, *m.* jezdecká přilba pro jezdce

blikačky, -ček, *ž.* stínidla na oči koně, která mu neumožní vidět dozadu a do stran

blinkers, neskl., *ž.* viz blikačky

bobkovat, *ned.* o koni, který vykonává svou fyzickou potřebu

box, -u, *m.* ohraničený prostor ve stáji, kde je kůň ustájený

brabant, -a, *m.* plemeno koně, brabantský kůň

braun, -a, *m.* zbarvení koně, hnědák (srst je hnědá, hříva, ohon, končetiny i kopyta jsou černá)

brejchovat, *ned.* o koni, jenž uhýbá z určeného směru

bretaňák, -a, *m.* plemeno koně, bretaňský kůň

brnkačky, -ček, *ž.* chrániče nohou koně proti zranění

být na boso, *vs.* o koni, který není okovaný

být nad udidlem, *vs.* o koni, jenž nese hlavu příliš vysoko a jezdec ztrácí „kontakt s otěží“ (důsledkem je neposlušnost koně)

C

cajk, -u, *m.* postroj na koně

caplkentre, *neskl.* pomalý pracovní cval

caplování, -í, *s.* chod neklidného koně (přechod mezi krokem a klusem – tzv. nepřirozený klus)

cígle, -ů, *m.* označení pro otěže

cross-country, *neskl.* terénní závod s překážkami

cvalovka, -y, *ž.* viz galopáda

Č

čabraka, -y, *ž.* látková ochrana na uši proti hmyzu

čapsy, -ů, *m.* pomůcka pro jezdce, která chrání jeho holeně před otláčením

četéčko, -a, *s.* plemeno koně, český teplokrevník (ve zkratce značeno jako ČT)

čisté nohy, *vs.* označení pro nohy koně, na kterých nejsou žádné dlouhé chlupy, tzv. rousy

D

dědek, -a, *m.* označení pro starého hřebce/valacha

dělat koniny, *vs.* o koni, který neuposlechne jezdcovy pokyny

dostat pod ocas, *vs.* ztrestat koně za neposlušnost

dostihák, -a, *m.* dostihový kůň

doupě, -te, *s.* vada v rohové kopytní stěně

drezúrák, -a, *m.* drezúrní kůň

drobení, -í, *s.* o koni, jenž před překážkou dělá navíc jeden nebo dva cvalové skoky

E

elko, -a, *s.* lehká parkurová soutěž stupně L (9 – 10 překážek, které jsou 90 – 100cm vysoké)

esko, -a, *s.* střední parkurová soutěž stupně S (9 – 11 překážek, jež jsou 100 – 115cm vysoké)

estěčko, -a, *s.* středně těžká parkurová soutěž stupně ST (10 – 12 překážek, které jsou 110 – 125cm vysoké)

F

fajfka, -y, *ž.* pomůcka, která donutí koně k poslušnosti (užívá se při kování, při veterinárním vyšetření aj.)

falb, -u, *m.* zbarvení koně, tzv. plavák (kůže tmavě pigmentovaná, srst plavá, hřívá, ohon i spodky končetin jsou černé)

falbok, -u, *m.* stolička, která slouží kováři při strouhání a kování předních nohou koně

folblut, -a, *m.* označení pro anglického plnokrevníka

fríšák, -a, *m.* označení pro velmi živého a temperamentního koně

frísák, -a, *m.* plemeno koně, fríský kůň

frísan, -a, *m.* viz frísák

fuks, -a, *m.* zbarvení koně, tzv. ryzák (srst i žíně jsou rezavé)

futr, -u, *m.* krmení pro koně

futrák, -a, *m.* člověk, jenž krmí koně

futrovat, *ned.* krmit koně

futrovna, -y, *ž.* místo ve stáji, kde je uskladněné krmivo pro koně

fuxa, -y, *ž.* viz fuks

G

galopáda, -y, *ž.* rychlá vyjíždka

galop, -u, *m.* rychlá jízda, trysk

gat'as, -u, *m.* rychlý cval

grošák, -a, *m.* zbarvení koně (bílá až šedá srst, na které jsou tmavé skvrny ve tvaru grošů)

H

hajtra, -y, *ž.* starý kůň

halblút, -a, *m.* označení pro polokrevného koně
halftra, -y, *ž.* stájová ohlávka
hanoverán, -a, *m.* viz hanoverák
hanoverák, -a, *m.* plemeno koně, hannoverský kůň
házet kozla, *vs.* viz kozlovat
házlerin, -u, *m.* řemen poprsního postroje, který probíhá přes krk koně a udržuje poprsní řemen na správném místě
hengr, -u, *m.* přívěs určený pro přepravu koní
herka, -y, *ž.* starý a sešlý kůň
hodinaření, -í, *s.* viz tkalcování
holštýn, -a, *m.* plemeno koně, holštýnský teplokrevník
hruška, -y, *ž.* přední část westernového sedla (sloužila k uvázání kovbojského lasa při chytání dobytka)
hřebelcování, -í, *s.* čištění koně od nečistot a prachu
hubert, -u, *m.* zkrácené označení pro závod „Hubertova jízda“
huculák, -a, *m.* plemeno koně, huculský kůň
hvězda, -y, *ž.* odznak na koňské hlavě ve tvaru hvězdy
hvězdář, -e, *m.* kůň, který při rychlém pohybu obrací hlavu nahoru

CH

chambon, -u, *m.* pomocná otěž, jež koni nedovolí zvedat hlavu příliš vysoko a udržuje správné držení těla koně
chlad'ák, -a, *m.* plemeno koně, chladnokrevný kůň
chlad'as, -e, *m.* viz chlad'ák
chovná klisna, *vs.* klisna zařazená do chovu, jež musí splňovat určitá kritéria
chránítka, -a, *s.* pomůcka k ochraně nohy koně

I

izabela, -y, *ž.* zbarvení koně (zlatá či světle zrzavá srst, hřívka i ohon jsou bílé)
íbrkurt, -u, *m.* zajišťovací obříšník

J

jablečňák, -a, *m.* zbarvení koně (bělouš s okrouhlými tmavými skvrnami)
jednokulčák, -a, *m.* viz jirčák

jelení krk, *vs.* neobvyklé nasazení krku koně

jezdit anglii, *vs.* styl jízdy na koni

jezdit western, *vs.* styl jízdy na koni

jirčák, -a, *m.* hřebec, který má jen jedno varle

jít do ruky, *vs.* o koni, jenž se opírá do udidla a tím jezdcí znesnadňuje ovládní

jít hlava hlava, *vs.* nerozhodný závod

K

kamaše, -í, *ž.* chrániče nohou koně proti zranění

kaplcán, -a, *m.* označení pro tzv. obnosek (kování zašité do vrchní části nánosníku kožené ohlávky sloužící k zapnutí lonže)

kaštánek, -ku, *m.* zrohovatělý kožní výrůstek na vnitřní straně nohy koně

kavaleta, -y, *ž.* dřevěná překážka

kentr, *neskl.* pracovní cval

kentrovat, *ned.* cválat

klabonos, -u, *m.* vyklenutý nos koně, typický zejména u starokladrubských koní

klacek, -u, *m.* nízká překážka, tzv. kavaleta

kladrubák, -a, *m.* plemeno koně, starokladrubský kůň

kláda, -y, *ž.* viz klacek

klapka, -y, *ž.* viz blicačky

klkáč, -e, *m.* označení pro koně, který má zlozvyk, tzv. klkání

klkání, -í, *s.* naučený zlozvyk koně (kůň polyká vzduch; výsledkem může být bolestivý stav, tzv. kolika)

kobliha, -y, *ž.* viz koblížek

koblížek, -u, *m.* koňský exkrement

kohoutek, -u, *m.* nejvyšší místo hřbetu koně (zde se měří i kohoutková výška koně)

kohoutí krok, *vs.* porucha mechaniky pohybu (kůň zvedá nohy nepřirozeně vysoko)

kolika, -y, *ž.* bolestivé a křečovitě onemocnění trávicího traktu koně

kolmák, -u, *m.* typ překážky, tzv. kolmý skok (výšková překážka, která je kolmá k zemi)

koňák, -a, *m.* člověk, který má zálibu v koních a v jezdeckém sportu

koňobus, -u, *m.* viz méblák

kopyťák, -u, *m.* háček na čištění kopyt

korunka, -y, *ž.* označení pro vrchní část kopyta

kozlovat, *ned.* o koni, jenž se snaží shodit jezdce ze svého hřbetu na zem (kůň provádí nepřirozené úskoky ze strany na stranu)

krmírna, -y, *ž.* viz futrovna

krokovka, -y, *ž.* vyjíždka do terénu pouze v kroku

kruhovka, -y, *ž.* kruhová jízdárna

kryt'ák, -u, *m.* krytá jízdárna

kšíry, -ů, *m.* postroj na koně

kurtovat, *ned.* dotahovat podbřišník u sedla

kydání, -í, *s.* úklid boxu od výkalů

kýbl, -u, *m.* jezdecká přilba

L

lehký klus, *vs.* klus, při kterém jezdec vysedává

let, -u, *m.* fáze, kdy je skákající kůň nad překážkou

lipicán, -a, *m.* plemeno koně, lipický kůň

lídr, -a, *m.* vůdce stáda

lonž, -e, *ž.* ploché vodící lano dlouhé většinou 8 – 10m

lonžování, -í, *s.* práce s koněm „ze země“, která probíhá v kruhu a kůň je připnutý na lonži

lucerna, -y, *ž.* odznak na hlavě koně (bílá skvrna, která pokrývá čelo a větší část obličeje a po stranách zasahuje až ke koutkům koňské huby)

M

martingal, -u, *m.* kožený řemínek s kroužky, jimiž se provlékají otěže (zabrání koni zvedat hlavu příliš vysoko)

maš, -e, *m.* teplý nápoj prospívající kondici koní

méblák, -u, *m.* vůz pro přepravu koní

mimochodník, -a, *m.* kůň, který má nesprávný nohosled v kroku nebo v klusu

místování, -í, *s.* úklid boxu od výkalů

mít železo v hubě, *vs.* mít udidlo v hubě

mléčná huba, *vs.* vrožený znak (huba koně, která má oba pysky světle růžové)

mourek, -rka, *m.* zbarvení koně (černé nebo hnědé tělo se značným podílem bílých chlupů)

myšák, -a, *m.* zbarvení koně, tzv. šedý plavák (srst popelavě šedá , hřívá, ohon i nohy jsou černé)

muší třásně, *vs.* třásně proti hmyzu, které se připevňují na čelenku

N

nabušený, *příd.* o koni, jenž překypuje energií

nacámovat, *dok.* nauzdit a nasedlat koně

načatý, *příd.* o koni, který při velké námaze trpí na poškození šlach (hrozí mu zchromnutí)

nadupaný, *příd.* viz nafrišovaný

nafrišovaný, *příd.* o koni, jenž má hodně energie a chuť závodit

naložit mu (= koni), *dok.* vztekle pobízet koně

nákrčák, -u, *m.* řemínek, který vede kolem krku koně

náušky, -ek, *ž.* viz čabraka

norik, -a, *m.* plemeno koně, norický kůň

O

obnosek, -ku, *m.* pomůcka při lonžování; připíná se na něj lonž

obout koně, *vs.* okovat koně

obročník, -a, *m.* člověk, který má ve stáji na starost krmení a ošetřování koní

odpocka, -y, *ž.* deka na koně, která má schopnost vpít koňský pot do sebe, tzv. odpocovací deka

odpocovačka, -y, *ž.* viz odpocka

oháňka, -y, *ž.* koňský ohon

opracák, -u, *m.* místo, kde se jezdec společně s koněm připravují před startem závodu, tzv. opracoviště

ostruha, -y, *ž.* pomůcka pro jezdce, jež se připíná na jezdcovy paty

ovsárna, -y, *ž.* viz futrovna

P

pajč, -e, *m.* bič

palomino, -a, *s.* zbarvení koně, viz izabela

pankáč, -e, *m.* o koni, který má ostříhanou hřívu velmi nakrátko

parkurák, -a, *m.* parkurový kůň

paráda, -y, ž. okamžité zastavení koně
pasáž, -e, ž. drezurní cvik (sebraný klus s prodlouženým obdobím vznosu)
páteřák, -u, m. ochrana pro jezdcova záda proti poranění páteře
pepiniér, -a, m. plemenný hřebec s vysokou plemennou hodnotou
peršan, -a, m. plemeno koně, percheronský kůň
pérko, -a, s. jezdecká bota
piafa, -y, ž. drezurní cvik (figura vysoké španělské jezdecké školy, tzv. klus na místě)
pígl, -u, m. třmen (součást sedla)
píglerin, -u, m. třmenový řemen
píchat, *ned.* o koni, který kulhá
plňas, -e, m. označení pro plnokrevného koně
podbřišák, -u, m. součást sedla, tzv. podbřišník
podsedlovka, -y, ž. deka, jež se pokládá pod sedlo, aby nevznikaly různé otlačeniny, tzv. podsedlová deka
polokrevák, -a, m. označení pro polokrevného koně
pond'a, -y, m. viz poncl
poncl, -a, m. plemeno koně, tzv. pony kůň
ponožka, -y, ž. bílé zbarvení spodní části nohy koně
poprsák, -u, m. pomůcka, která zajistí správné umístění sedla na hřbetu koně
pošťák, -a, m. plemenný hřebec
pracák, -u, m. pracovní klus (jezdec ze sedla nevysedává)
prasknout (= o koni), *dok.* zchromnout
provozák, -a, m. provozní kůň určený pro výcvik jezdců
prubištont, -u, m. místo, kde se zkouší říje klisen
prubíř, -e, m. hřebec, který zjišťuje, zda je klisna v říji
prubovat, *ned.* zjišťovat, zda-li je klisna v říji
předky, -ů, m. přední nohy koně
předvádět koně na ruce, *vs.* kůň se předvádí na vodítku před porotou (zejména na výkonnostních zkouškách)
přelíznout, *dok.* označení pro rychlé a špatné vyhřebelcování koně
převalák, -a, m. plemeno koně, kůň Przewalského
přilnutí, -í, s. otěže jsou napnuté a jezdec má citlivý kontakt s hubou koně
přípravna, -y, ž. viz sedlovna
pstružák, -a, m. zbarvení koně (hnědé skvrnky v podobě teček na šedém podkladu)

pstružka, -y, *m.* viz pstružák

pucovat, *ned.* čistit koně

pulér, -a, *m.* těžce ovladatelný kůň

pulování, -í, *s.* o koni, jenž sám od sebe zrychlí a jezdec ho nemůže zpomalit

punčocha, -y, *ž.* viz ponožka

R

rajbovat, *ned.* zarputile čistit koně od nečistot

rajštok, -u, *m.* jezdecký bičík

rajtovat, *ned.* jezdit na koni

rajtky, -tek, *ž.* jezdecké kalhoty

rajťák, -a, *m.* člověk, který jezdí na koni

rap, -a, *m.* viz vraník

rákoska, -y, *ž.* bič

roček, -čka, *m.* označení pro jednoletého koně

rousy, -ů, *m.* dlouhé chlupy nad kopytem

rozejít se, *dok.* dostat koně do požadovaného tempa

ryzák, -a, *m.* viz fuks

S

safolk, -a, *m.* plemeno koně, suffolský kůň

sebraný kůň, *vs.* o koni, jenž má správné držení těla a lépe tak reaguje na jezdcovy pokyny

sedlovna, -y, *ž.* místo ve stáji, kde jsou uložena sedla a uzdečky pro jednotlivé koně

sivák, -a, *m.* zbarvení koně (šedá srst)

skočné, -ho, *s.* poplatek, který se platí při připouštění klisny

splavený, *příd.* o koni, jenž se po výkonu zpotí a na těle se vytvoří pěna

stavět svíce, *vs.* o koni, který se vzpíná (staví se na zadní nohy)

stájník, -a, *m.* člověk, jenž vykonává veškerou práci ve stáji

stájovka, -y, *ž.* ohlávka

stání, -í, *s.* místo, kde je kůň ustájený

stát na uších, *vs.* o koni, který je zcela vyčerpaný

stíhání, -í, *s.* vada pohybu, kdy si kůň zadními nohama zraňuje nohy přední

stínidlo, -a, *s.* viz blikačky

strakáč, -e, *m.* zbarvení koně, tzv. strakoš (po celém těle nepravidelné velké skvrny v černé a bílé barvě)

strakoš, -e, *m.* viz strakáč

strouhavky, -vek, *ž.* viz kamaše

stříhat ušima, *vs.* o koni, jenž pohybuje ušima střídavě dopředu a dozadu

Š

šejtrok, -u, *m.* sedlo

šimla, -y, *ž.* zbarvení koně, tzv. bělouš

šimlík, -a, *m.* viz šimla

šklebit se, *ned.* o koni, který je s něčím nespokojený (uši má silně sklopené k hlavě)

šlachovky, -vek, *ž.* viz kamaše

šlaufcígl, -u, *m.* průvlečná otěž, jež koni zabrání zvedat hlavu příliš vysoko

šlic, -u, *m.* označení pro tržné zranění na těle koně

šňupka, -y, *ž.* odznak na hlavě koně (bílý odznak mezi nozdrami)

šporna, -y, *ž.* viz ostruha

štajgrpysk, -u, *m.* speciální uzdění sloužící k vodění koně

štont, -u, *m.* viz stání

štrajcpán, -u, *m.* kulaté dřevěné břevno oddělující jednotlivé stání pro koně

štráfkamaše, -í, *ž.* viz kamaše

štycování, -í, *s.* neposlušnost koně (kůň odmítá jezdcovy pobídky a náhle před překážkou zastaví)

švamovat, *ned.* mýt koně

T

tancování, -í, *s.* viz caplování

tágo, -a, *s.* bič

teplokrevák, -a, *m.* označení pro teplokrevného koně

téčko, -a, *s.* těžká parkurová soutěž stupně T (11 – 13 překážek, které jsou 120 – 140cm vysoké)

těžký klus, *vs.* viz pracák

tkalcování, -í, *s.* zlozvyk koně (kůň se houpe z levé strany na pravou)

trakén, -a, *m.* plemeno koně, trakénský kůň

trap, -u, *m.* chod koně, tzv. klus

trapovat, *ned.* klusat

trenza, -y, ž. uzdečka

tvarohové nohy, *vs.* označení pro bílé nohy

tušírka, -y, ž. bičík

U

ušanda, -y, ž. viz čabraka

úhoří pruh, *vs.* podélný hřbetní černý pruh, který vede od kohoutku až po kořen ohonu

V

valach, -a, *m.* vykastrovaný hřebec

vazačka, -y, ž. viz vazák

vazák, -u, *m.* stájová ohlávka

Velká, -é, ž. překážkový dostih *Velká pardubická steeplechase*

velš, -e, *m.* viz velšák

velšák, -a, *m.* plemeno koně, velšský pony

vištuch, -u, *m.* bavlněná deka, jež se pokládá pod sedlo

víchovat, *ned.* čistit mokrého koně (to provádíme suchou a čistou slámou)

volná otěž, *vs.* jezdec má lehký kontakt s otěží, která sleduje pohyb koňské huby, ale koně nijak neomezuje

vraník, -a, *m.* zbarvení koně (srst, hřívá i ohon je černý)

vyklopit jezdce, *vs.* stav, kdy kůň shodí jezdce na zem

vykrokovat koně, *vs.* po výcviku dostat koně do klidového stavu

vystoupit si, *dok.* o jezdcí, který nedobrovolně spadne z koně

vytahovat se, *ned.* o koni, jenž neposlouchá jezdce

vzít koně zpět, *vs.* o jezdcí, který se snaží zpomalit koně

vzít ruku, *vs.* o jezdcí, jenž nezvládá ovládat koně a ten s ním neovladatelně utíká

Z

zadky, -ů, *m.* zadní nohy koně

zápinky, -nek, ž. pomocné řemínky na sedle

zelenáč, -e, *m.* označení pro koně, kterému začal výcvik, ale na práci si zatím nezvykl

zetelko, -a, *s.* základní parkurová soutěž stupně ZL (8 – 10 překážek, které jsou 80 - 90cm vysoké)

zetko, -a, *s.* základní parkurová soutěž stupně Z (8 – 9 překážek, které jsou 70 – 80cm vysoké)

ztrácet nohy, *vs.* o koni, jenž jde po doskoku přes překážku tzv. do kolen

zvony, -ů, *m.* chrániče kopyt

Ž

žebrák, -a, *m.* kůň ve špatném fyzickém stavu

železo, -a, *s.* označení pro třmen

žiletka, -y, *ž.* tenké udidlo používané pro těžko ovladatelného koně

žíla, -y, *ž.* jízdářský bič

žlab, -u, *m.* místo, kam se vkládá denní krmení pro koně

žluták, -a, *m.* viz izabela

žokejský skok, *vs.* skok jezdce na hřbet koně ze země

Vysvětlivky

ang. – anglicky

div. – divadelní slang

dok. – dokonavý vid

expr. – expresivní, citový výraz

fr. – francouzsky

germ. – germánsky

horol. – horolezecký slang

hud. – hudebnický slang

it. – italsky

lat. – latinsky

letec. – letecký slang

lid. – lidový výraz

lit. – litevsky

lyž. – lyžařský slang

m. – mužský rod

mad'. – maďarsky

mysl. – myslivecký slang

nář. – nářečně

ned. – nedokonavý vid

neskl. – nesklonný výraz

něm. – německy

ob. – obecný výraz

onom. – onomatopoický výraz

port. – portugalsky

příd. – přídavné jméno

spis. – spisovně

psl. – praslovanský

stč. – staročesky

střlat. – středověká latina

pův. – původně, původní

rus. – rusky

ryb. – rybářský slang

s. – střední rod

sport. – slang sportovců

stud. – studentský slang

špan. – španělsky

řec. – řecky

věžeň. – věžeňský slang

vl. – vlastně

voj. – vojenský slang

vs. – víceslovné pojmenování

všeslov. – všeslovanský; slova doložená ve všech slovanských jazycích nebo ve většině z nich

zast. – zastarale

ž. – ženský rod